

RAPPORT
Archeologisch bureau- en verkennend
veldonderzoek, door middel van boringen
Past. van Haarenstraat 74, 85 en 87 en
Nieuwe Veldenweg 4-6 te Mariaheide

Opdrachtgever

BRO
Postbus 4
5280 AA Boxtel

ISSN 2214-5656

Projectnummer

Aeres Milieu projectnummer AM16270

Status rapport

Definitief

Autorisatie

Opsteller rapport:	paraaf	datum
Drs. T. Bongers Drs. M.A.K. Vroomans		4 september 2018
Redactie:	paraaf	datum
Drs. ing. N.J.W. van der Feest		4 september 2018
Vrijgave:	paraaf	datum
Ing. T.K.P.G. Thijssen		4 september 2018

Contactgegevens

Aeres Milieu B.V.
Postbus 1015
6040 KA ROERMOND
(t) 0475 – 320 000
e-mail: info@aeres-milieu.nl
www.aeres-milieu.nl

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	4
1. INLEIDING	5
2. WERKWIJZE	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen	8
3. BUREAUONDERZOEK	9
3.1 Landschappelijke situatie - geomorfologie	9
3.2 Landschappelijke situatie - bodem	10
3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht	10
3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden	12
3.5 Bewoningsgeschiedenis – historisch materiaal	14
4. VERWACHTINGSMODEL	18
5. VELDWERKZAAMHEDEN	20
5.1 Algemeen	20
5.2 Fysisch geografische beschrijving van de bodemopbouw	20
5.3 Interpretatie	21
5.4 Archeologische indicatoren	22
6. CONCLUSIE	23
6.1 Algemeen	23
6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	23
7. AANBEVELINGEN	24
LITERATUURLIJST	25

Bijlagen:

1	Topografische overzichtskaart
2	Situatietekening onderzoekslocatie met boorpunten
3	Overzicht onderzoeksmeldingen
4	Overzicht gemeentelijke archeologische beleidskaart
5	Overzicht geomorfologische kaart en archeolandschappelijke eenhedenkaart
6	Overzicht bodemkaart
7	Overzicht AHN
8	Boorprofielen

SAMENVATTING

Op 16 februari 2017 is door Aeres Milieu een archeologisch bureau- en verkennend booronderzoek uitgevoerd aan de Pastoor van Haarenstraat 74, 85 en 87 en Nieuwe Veldenweg 4-6 in Mariaheide, gemeente Meierijstad. Het doel van het booronderzoek is de in het bureauonderzoek opgestelde specifieke verwachting te toetsen. Aan de hand van deze gegevens kunnen vervolgens adviezen over de aanwezige archeologische resten, of vervolgetraject worden opgesteld.

De jager-verzamelaars uit het paleolithicum en mesolithicum hebben als woon- en verblijfplaats vaak voor de flanken van hoger liggende terreingedeelten in het landschap gekozen, bij voorkeur in de buurt van (open) water. Water was een belangrijk gegeven, want nabij water heerst een grotere biodiversiteit en dit vergemakkelijkt de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel.

Volgens de geomorfologische en de gemeentelijke Archeolandschappelijke eenhedenkaart kaart ligt het plangebied grotendeels binnen een zone van hoge(re) zandgronden die volgens de geomorfologische kaart als een dekzandwelling staat aangegeven. In de omgeving van het plangebied zijn twee oude waterlopen bekend, de Graaf en de Leijgraaf. De Leijgraaf is in het recente(re) verleden meerdere malen verlegd. Er zijn geen vondsten bekend uit de oude steentijd in de omgeving van het plangebied. Jager-verzamelaars zullen de voorkeur hebben gegeven aan de flanken van de (hoge) dekzandruggen direct bij de watervoorzienende locaties. Daarom zullen de dekzandruggen direct langs de Leijgraaf aantrekkelijkere locaties zijn geweest. Om die reden geldt voor het plangebied een lage tot middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum. Het plangebied ligt in een zone die wordt gekenmerkt door veldpodzolgronden. Bij intacte (veld)podzolbodems worden archeologische resten verwacht vanaf 50 cm beneden maaiveld.

Vanaf het neolithicum ontstaan de eerste landbouwculturen die gekenmerkt worden door sedentaire nederzettingen. In de beginperiode stapt men geleidelijk over naar landbouw en veeteelt. De nederzettingen worden gekenmerkt door permanente woningen die soms diep in de grond gefundeerd waren. Voor de watervoorziening worden waterputten gegraven. Vanaf het neolithicum tot en met de vroege middeleeuwen heeft men nog steeds een voorkeur voor hoger en droger gelegen gebieden.

De ligging op de hogere zandgronden blijft een aantrekkelijke vestigingsplaats voor agrarische bewoning. Aan het plangebied wordt een middelhoge verwachting toegekend voor zowel vindplaatsen uit de periode neolithicum tot en met de bronstijd, als ook voor vindplaatsen uit de ijzertijd tot en met de vroege middeleeuwen. Resten uit de periode neolithicum tot en met de vroege middeleeuwen worden onder de bouwvoor in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen bestaan uit een cultuurlaag, paalkuilen/-gaten, afvalkuilen, fragmenten aardewerk, natuursteen of gebruiksvoorwerpen/vaatwerk.

Het plangebied ligt aan weerszijden van de weg Pastoor van Haarenstraat, die een doorgaande weg vormde tussen de oude kernen van Veghel en Uden. Ten noordoosten van het plangebied bevindt zich het bewoningscluster van het gehucht 'Duihuis'. Uit bestudering van historische kaarten blijkt dat het plangebied en directe omgeving in tenminste van het begin van de 19de eeuw voornamelijk gebruikt werd als heidegrond, en later als landbouwgrond. Vanaf 1900 ontstaat bebouwing rond het plangebied. Het plangebied zelf blijft tot het eind van de 20^e eeuw in agrarisch gebruik. Voor het plangebied geldt daarom een middelhoge verwachting voor de periode late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Resten worden verwacht vanaf het maaiveld.

Op basis van het uitgevoerd booronderzoek kan worden gesteld dat de verwachte veldpodzolgronden niet meer aanwezig zijn binnen het plangebied.

Uitgaande van de boorprofielen wordt duidelijk dat het gehele plangebied verstoord is tot in de top van de C-horizont. De verwachting is dat door deze bodemverstoring zelfs de restanten van dieper ingegraven sporen (als kuilen, greppels of waterputten enz.) niet meer aanwezig zullen zijn. Er wordt dan ook geen vervolgonderzoek geadviseerd.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectnummer	: AM16270
OM-nummer	: 4035074100
Soort onderzoek	: Bureau- en verkennend booronderzoek
Adres onderzoekslocatie	: Past. van Haarenstraat 74, 85 en 87 en Nieuwe Veldenweg 4-6
Toponiem	: Mariaheide
Gemeente	: Meierijstad
Provincie	: Noord-Brabant
Kadastrale registratie	: Veghel, sectie L, nummer 1072, 1073, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699, 3584, 3585; sectie N, nummer 903, 1189, 1190 Nieuwe Veldenweg
Coördinaten	: centrum 168.687; 405.649 NW: 168.636; 405.694 NO: 168.790; 405.711 ZW: 168.564; 405.544 ZO: 168.680; 405.569 Pastoor van Haarenstraat : centrum 168.720; 405.520 NW: 168.704; 405.546 NO: 168.842; 405.464 ZW: 168.588; 405.422 ZO: 168.718; 405.461
Oppervlakte	: circa 1,8 ha totaal
Huidig locatie gebruik	: Agrarische bedrijven - 4 Bedrijfswoningen en 8 bedrijfsgebouwen
Aanleiding onderzoek	: (her)ontwikkeling waarvoor herziening bestemmingsplan noodzakelijk is.
Opdrachtgever	: BRO
Bevoegde overheid	: Gemeente Meierijstad
Opslag documentatie en materiaal	: Zuidhoven 9m te Roermond tot deponering bij provinciaal depot te 's-Hertogenbosch
Datum uitvoering	: 16 februari 2017

1. INLEIDING

In opdracht van BRO heeft Aeres Milieu een archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, d.m.v. boringen uitgevoerd op de locatie:

Adres onderzoekslocatie	: Past. Van Haarenstraat 74, 85 en 87 en Nieuwe Veldenweg 4-6 te Mariaheide
Gemeente	: Meierijstad
Oppervlakte	: circa 1,8 ha
Huidig perceelgebruik	: Agrarisch bedrijf + Woonaanlegenheden
Toekomstig perceelgebruik	: Agrarisch bedrijf + Woongelegheden

Dit archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 4.0. Het verkennend onderzoek bestaat uit een bureauonderzoek naar de historie en bodemgesteldheid van de onderzoekslocatie. Aanvullend hierop is een verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen op het perceel uitgevoerd. De werkzaamheden in het veld zijn uitgevoerd door een KNA-archeoloog onder leiding van een KNA-senior archeoloog.

Aanleiding

De aanleiding voor het laten uitvoeren van dit bodemonderzoek is de voorgenomen (her)ontwikkeling van een agrarisch bedrijvencomplex (figuur 1). De diepte van de toekomstige verstoring is niet bekend, maar zal naar verwachting tenminste 0,8-1,0 meter beneden maaiveld reiken.

Op de archeologische beleidskaart van de voormalige gemeente Veghel ligt het plangebied aan de Nieuwe Veldweg 4 en 6 en aan de Pastoor van Haarenstraat 74 grotendeels in een zone met een middelhoge verwachting. Het zuiden van het plangebied aan de Pastoor van Haarenstraat 85, 87 ligt in een zone met een lage verwachting, het noorden in een zone met een middelhoge verwachting. Voor zones met een middelhoge verwachting geldt een onderzoeksplicht bij bodemingrepen vanaf 250 m² en 30 cm –mv. Voor zones met een lage verwachting geldt een onderzoeksplicht bij bodemingrepen vanaf 10.000 m² en 30 cm –mv. In beide deelgebieden wordt de onderzoeksgrens overschreden. De gemeente heeft derhalve middels de beleidskaart aangegeven dat archeologisch onderzoek noodzakelijk is voor beide deelgebieden.¹

Doel

Het doel van het archeologisch bureauonderzoek is, het bepalen van een specifiek verwachtingsmodel voor de locatie. Dit verwachtingsmodel wordt op basis van historische kaarten en bekende landschappelijke en archeologische gegevens gevormd.

Dit verwachtingsmodel zal vervolgens leiden tot een aanbeveling over het behoud in-situ of eventueel vervolgonderzoek.

Het doel van het aansluitende verkennend booronderzoek is het toetsen van het in het bureauonderzoek opgestelde verwachtingsmodel.

Specifiek voor de locaties Pastoor van Haarenstraat 74, 85, 87 en Nieuwe Veldenweg 4 en 6 zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Is er sprake van stratigrafische lagen die potentieel archeologische waarden kunnen bevatten?
- In hoeverre zijn deze lagen intact en hoe reflecteert dit de kwaliteit van de mogelijk aanwezige archeologische resten?
- Wat is de diepteligging van mogelijke archeologische resten en wat is de daadwerkelijke bedreiging van deze resten door de voorgenomen bodemingrepen?

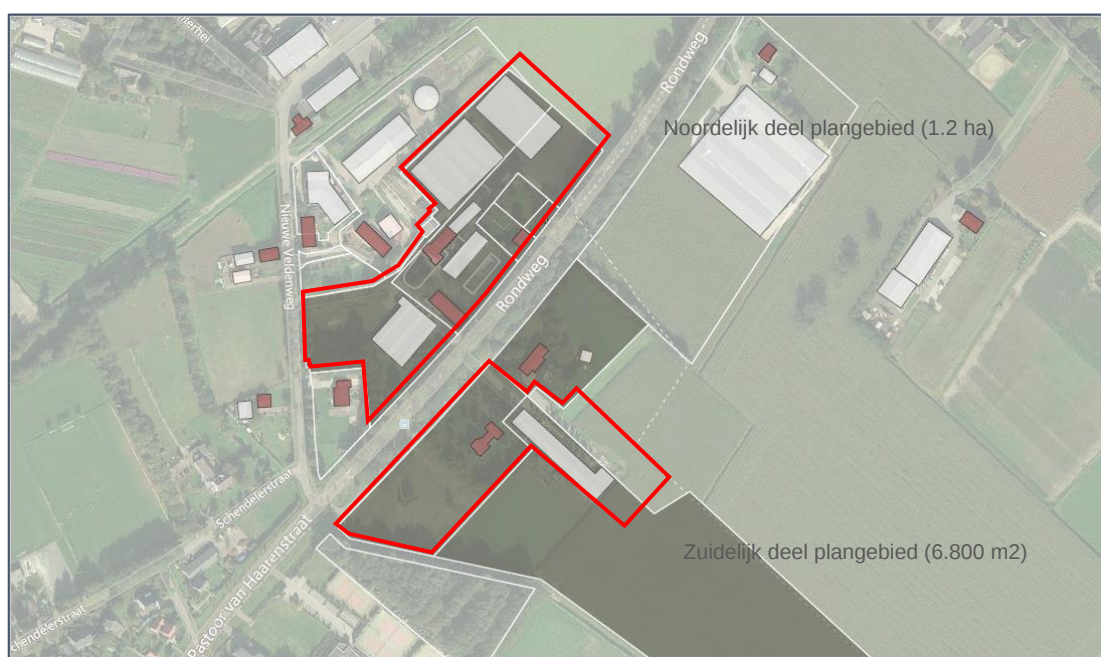
¹ Buesink en Bergman 2014, 55.

Plangebied

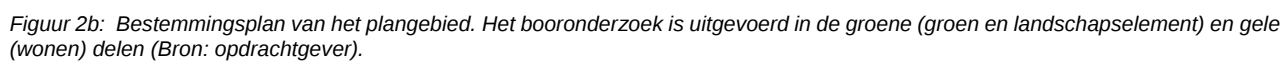
Het plangebied bestaat uit twee afzonderlijke deelgebieden die gescheiden worden door de Pastoor van Haarenstraat. Het noordelijke terrein is gelegen aan de Nieuwe Veldenweg 4 en 6, en aan de Pastoor van Haarenstraat 74. Het zuidelijke deelgebied is gelegen aan de Pastoor van Haarenstraat 85 en 87 in het noorden van het dorp Mariaheide. Het plangebied is momenteel bebouwd (varkenshouderij en woning) en in gebruik als agrarisch bedrijf met bijhorende bedrijfswoningen.

Het plangebied gelegen aan de Nieuwe Veldenweg (noord) grenst in het noordoosten en het zuidwesten aan landbouwgrond, in het oosten aan de weg Pastoor van Haarenstraat en in het westen aan zowel structuren verbonden aan het agrarisch bedrijf gelegen op het plangebied, als enkele woningen. Dit deel van het plangebied omvat circa 1.2 ha.

Het plangebied gelegen aan de Pastoor van Haarenstraat (zuid) grenst in het noorden en het oosten aan landbouwgrond. In het zuiden wordt het plangebied begrenst door een bos en in het westen door de weg Pastoor van Haarenstraat. Dit deel van het plangebied omvat circa 6.800 m².

Figuur 2a: Luchtfoto van de onderzoekslocatie. Het plangebied is weergegeven met de rode kaders. Bron: www.arcgis.com.

2. WERKWIJZE

2.1 Inleiding

Bij het uitvoeren van het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Deze bronnen geven inzicht in bekende, of te verwachten archeologische resten binnen het onderzoeksgebied. Daarnaast zijn deze bronnen van belang voor het opstellen van de landschapsgenese.

Archeologische bronnen

- Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)
- Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)
- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Archeologisch Informatiesysteem (Archis2 en Archis3)
- Archeologische verwachtingskaart van de gemeente Meierijstad
- Specifieke lokale informatie

Bodem- en geomorfologische kaarten

- Bodemkaart (Alterra)
- Geomorfologische kaart (Alterra, uit Archis2)
- Archeolandschappelijke Eenhedenkaart van de gemeente Meierijstad
- Actuele Hoogtekaart van Nederland (AHN)
- Kaart bodemverstoringen gemeente Meierijstad

Historische kaarten

- Historisch minutenplan (1800-1832)
- Historische topografische en militaire kaarten (1830 tot 1978)
- Moderne topografische kaart (2005)

De bovenstaande bronnen worden aangevuld door mogelijke informatie afkomstig van lokale archeologische verenigingen en werkgroepen. De overige aanvullende informatie is terug te vinden in de literatuurlijst.

2.2 Verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen

Bij het verkennend veldonderzoek zijn 14 boringen gezet. Deze zijn gelijkmatig over het plangebied verdeeld. De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een boorkop met een diameter van 10 centimeter en zijn doorgezet tot 30 cm in de C-horizont.

De boorprofielen zijn conform ASB (Archeologische Standaard Boorbeschrijving 5.2) beschreven, zie bijlage 8.

3. BUREAUONDERZOEK

3.1 Landschappelijke situatie - geomorfologie

De gemeente Meierijstad ligt in het zuidelijke dekzandgebied, in het bijzonder in het lager gelegen dal van de Centrale Slenk. Binnen dit gebied komen rivierafzettingen, dekzandafzettingen, beekafzettingen en stuifzanden voor.² De afzettingen die zich momenteel aan de oppervlakte bevinden zijn gevormd en afgezet in het Pleistoceen en het Holoceen. De oudste afzettingen binnen de gemeente Meierijstad komen op circa 120 cm beneden het maaiveld voor. Het gaat om Maasafzettingen die zijn gevormd in het midden-pleistoceen.³

Het huidige landschap is voor een groot deel tijdens het Weichselien (circa 115.000 – 11.755 jaar geleden) gevormd. In het bijzonder tijdens de laatste ijstijd, waarbij een steeds kouder en droger klimaat ontstond.⁴ In deze periode (circa 115.000 – 10.000 jaar geleden) breidde het landijs zich sterk uit in Europa. Gedurende het grootste deel van het Weichselien was de bodem bevroren. Tijdens perioden dat er sprake was van dooi, werd door sneeuwsmelt- en regenwater veel sediment verspoeld, waarbij fluvioperiglaciale afzettingen werden gevormd en dalen ontstonden. Deze fluvioperiglaciale afzettingen waren zeer divers in textuur. Ze bestonden uit fijn en grof zand, soms met grind, leemlagen en plantenresten en werden tot de Formatie van Bortel gerekend.⁵ Deze afzettingen zijn in het plangebied in de diepere ondergrond aanwezig.

De fluvioperiglaciale afzettingen werden later bedekt met dekzand. In de koudste en droogste perioden van het Weichselien, met name tijdens het Laat-Pleniglaciaal (circa 26.000 – 15.700 jaar geleden) en in sommige perioden van het laat-glaciaal (circa 15.700 – 11.755 jaar geleden), was de vegetatie grotendeels verdwenen, waardoor op grote schaal verstuiwing optrad. Hierbij werd het dekzand afgezet.⁶ Dit dekzand was kalkloos, fijnkorrelig (150 – 210 µm) en arm aan grind. Het dekzand wordt tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Bortel gerekend. Het reliëf dat tijdens de dekzandafzetting is ontstaan, wordt gekenmerkt door vlaktes met depressies en dekzandruggen of dekzandkoppen.

In het Holoceen (vanaf circa 11.755 jaar geleden) werd het klimaat warmer en vochtiger. Het landschap was door geologische processen weinig meer veranderd. Het dekzand werd door de toenemende vegetatie vastgelegd en de beken sneden zich in. Hierbij volgden ze de natuurlijke laagten, zoals de eerder gevormde dalen.

Op de geomorfologische kaart van Nederland wordt het plangebied gelegen aan de Nieuwe Veldenweg 4 en 6 en Pastoor van Haarenstraat 74, met uitzondering van het meest noordoostelijke punt, omschreven als 'bebouwing' (bijlage 5, bovenste kaartbeeld, respectievelijk code Beb). Dit wil zeggen dat deze zone niet gekarteerd is vanwege de ligging in bebouwd gebied. Het plangebied gelegen aan de Pastoor van Haarenstraat 85, 87 ligt binnen een dekzandvlakte en het centrale- en noordelijke deel op een dekzandrug (bijlage 5, bovenste kaartbeeld, respectievelijk code 2M13 en 3K14). Volgens de Archeolandschappelijke eenhedenkaart van de gemeente Meierijstad ligt het grootste deel van beide plangebieden in een dekzandvlakte (bijlage 5, onderste kaartbeeld, gele zone) en het uiterste noordelijke deel op een dekzandwieling (bijlage 5, onderste kaartbeeld, bruine zone).⁷

Op het kaartbeeld van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2, bijlage 7)⁸ is te zien dat het plangebied, vanwege de aanwezigheid de hoger gelegen zandgronden, een hogere positie inneemt in het landschap. Desondanks is het vast te stellen dat het terrein in zuidelijke richting in hoogte afneemt (AHN2, bijlage 7, onderste kaartblad).

2 Stiboka 1967; Buesink 2014, 25.

3 Buesink 2014, 25.

4 Berendsen 2008, 183.

5 Berendsen 2008, 189.

6 Berendsen 2004, 190.

7 BAAC 2014, *Bijlage 3, Archeolandschappelijke Eenhedenkaart gemeente Veghel* (BAAC rapport V-13.0274).

8 www.archis.cultureelerfgoed.nl; www.arcgis.com.

3.2 Landschappelijke situatie - bodem

Volgens de bodemkaart ligt het plangebied in een zone van veldpodzolgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand (bijlage 6, code Hn21V).⁹

Deze gronden komen voor in het gebied van de Centrale Slenk en op de Peelhorst. Ze bestaan overwegend uit leemarm matig fijn zand. Waar het dekzand dunner is dan 50 cm, komt plaatselijk wat grind in de bovengrond voor afkomstig van cryoturbate grind-opwelvingen. De bovengrond is veelal 15 à 25 cm dik, zeer donker grijs of zwart van kleur en bevat ca. 4% humus, al kan dit ook oplopen tot 5 à 7%. In niet ontgonnen toestand is de A1 5 à 7 cm dik en bevat 5 tot 8% humus. De B-horizont vertoont verschillen in kleur, dikte en humusgehalte, die samenhangen met de ontstaanswijze en veelal samengaan met de relatieve hoogteligging van het terrein. De C-horizont is bovenin bruingeel en gaat naar beneden over in grijsgeel, uiterst humusarm zand. Plaatselijk liggen oranje-gele en okerkleurige ijzervlekken en –vlammen vaak naast verticaal verlopende, grijswitte, ijzerloze banen.¹⁰

Op de hogere delen van het dekzandlandschap komen van nature podzolgronden voor. Podzolering is een proces waarbij zwakke humuszuren uitgespoeld worden naar diepere lagen. Het ijzer dat in het zand aanwezig is, wordt door deze zuren opgelost en naar een dieper niveau meegevoerd. Hierdoor ontstaat een uitspoelingslaag (E-horizont) en op een dieper niveau een inspoelingslaag (Bhs-horizont). Binnen de gemeente Meierijstad komen voornamelijk veldpodzolgronden voor, deze gronden zijn arm en vochtig.¹¹ De hoge delen van het terrein en dan met name die in de nabijheid van water, waren in de steentijd zeer gunstige locaties voor bewoning. Vanaf het moment dat de mens zich meer bezig ging houden met landbouw werden de hooggelegen gronden juist meer voor landbouw gebruikt. Op de dekzandruggen en kopjes kunnen nederzettingsterreinen uit verschillende periodes aanwezig zijn. Bij een intact bodemprofiel van een veldpodzol worden archeologische resten verwacht binnen 50 cm beneden maaiveld.¹²

Een aanzienlijk deel van de veldpodzolgronden heeft grondwatertrap V, zoals ook in het plangebied het geval is. Grondwaterstanden ondieper dan 40 cm of zelfs ondieper dan 20 cm komen jaarlijks gedurende enige tijd voor, nl. tussen half augustus en begin maart. De zomergrondwaterstanden zakken meestal tot beneden 120 cm diepte. Alleen in de natte zomers komen standen ondieper dan 120 cm voor. In het dekzandgebied tussen Veghel en Heesch liggen de diepste standen rond 150 cm.¹³

3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht

De bestudeerde en beschikbare bronnen hebben het volgende beeld kunnen schetsen over de geschiedenis van Mariaheide. Hierbij is steeds geprobeerd om te focussen op het gebied dat correspondeert met Mariaheide, maar waar dit niet mogelijk was door het ontbreken van de nodige bronnen, werd gekeken naar de bewoningsgeschiedenis van de gemeente Meierijstad.

De oudste menselijke sporen worden teruggevonden op hogere delen in het landschap, zoals dekzandruggen, meestal in de buurt van een waterloop.¹⁴ De vroegste aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid in het gebied rond Veghel behoren dan ook tot het neolithicum en het mesolithicum (respectievelijk de late- en midden steentijd), en mogelijk in het paleolithicum (de vroege steentijd).¹⁵

Aan de sporadische en verspreide aanwezigheid van artefacten uit deze perioden kan echter niet worden afgelezen wat het karakter is geweest van de occupatie en hoe lang de verschillende locaties in gebruik bleven.¹⁶

9 Alterra 2009, 45 Oost; De Bakker en Schelling 1989.

10 Bodemkaart van Nederland – Blad 45 Oost 's-Hertogenbosch.

11 Spek 2004; Buesink 2014, 27.

12 De Bakker en Schelling 1989; Buesink 2014, 27.

13 Bodemkaart van Nederland – Blad 45 Oost 's-Hertogenbosch.

14 Kalisvaart 2014, 16.

15 Buesink 2014, 36.

16 Buesink 2014, 36.

De vondsten uit het laat-paleolithicum tot en met het neolithicum duiden vaak op een tijdelijk kamp dat seizoensmatig werd bewoond, afhankelijk van het voedselaanbod. In de loop van het neolithicum ging de mens zich steeds meer toeleggen op het verbouwen van voedsel en het houden van vee.¹⁷

In de bronstijd en ijzertijd (tussen 2000 v. Chr. en 12 v.Chr.) nemen de aanwijzingen voor het gebruik van het landschap toe. Op basis van de vondsten kan worden vastgesteld dat er gedurende de hele periode sprake is van permanente bewoning van de regio die overeenkomt met het huidige Veghel.¹⁸ De bewoning situeert zich vooral rond de rivier de Aa, dus het is niet onlogisch om te veronderstellen dat dit voor de Leijgraaf of de Graaf, beide kleinere aftakkingen van de rivier de Aa, ook het geval zou kunnen zijn. Gezien de kleine loop van Leijgraaf, die waarschijnlijk vaak droog kwam te staan, is de invloed ervan op het nederzettingsspatroon voor discussie vatbaar.

Op basis van het vondsmateriaal wordt verondersteld dat de bewoning in de Romeinse periode verder bouwt op bestaande ijzertijdsites. Hoewel er Romeins import aardewerk werd aangetroffen gaat het in de meeste gevallen om inheems-romeinse bewoning. De vondsten duiden op handelscontacten met Romeinen die na de onderwerping van de regio onder andere aan de 'Limes', de Romeinse rijksgrens ter hoogte van het rivierengebied, enkele centra inrichtten. De vondsten van Romeinse munten versterken dit beeld.¹⁹ Gedurende het einde van de Romeinse periode neemt de bevolkingsdichtheid af.²⁰

In de vroege middeleeuwen (500-1000) is op veel locaties langs de Aa geen continuïteit van bewoning vastgesteld.²¹ Rond 1175-1250 komen horigen vrij en het aantal vrije boeren neemt hierdoor toe. Daarnaast is er sprake van een overgang van heerlijke domeinkerkjes naar parochiekerken. In deze periode komen ook de eerste grootschalige ontginningen voor. In de late middeleeuwen is duidelijk sprake van een toename van de bewoningsintensiteit. Onder druk van de groeiende bevolking en de daarmee samenhangende behoefte aan voedsel breiden de landbouwgronden zich steeds verder uit waardoor de bewoning zich verplaatst naar de periferie van de dekzandruggen.²²

In de late middeleeuwen wordt de invloed van de menselijke activiteiten op het landschap steeds groter. Vanaf nu wordt het landschap actief bemest met plaggen, en het is hierdoor dat de archeologisch belangrijke esdekken ontstaan.²³ Daarnaast treedt een verschuiving op waarbij veel nederzettingen zich verplaatsen van het midden van de hoge zandgronden naar de flanken en de beekdalen.²⁴ Zo worden de beekdalgronden in deze periode nu ook gebruikt als hooi- en weiland. Grote stukken heidevelden, die voornamelijk gesitueerd zijn op de hoge dekzandeilanden, worden vanaf nu ook systematisch ontgonnen. Hiervoor worden in de late middeleeuwen verschillende ontginningshoeves gebouwd, zoals bijvoorbeeld in Mariaheide.²⁵

In de nieuwe tijd verandert de economie van Veghel en diens omgeving, die voordien voornamelijk gebaseerd was op de agrarische sector. De verspreide boerengemeenschappen zoals die van Mariaheide en Zijtaart breiden zich in deze periode uit tot afzonderlijke kerkdorpen.²⁶ In dit opzicht is Mariaheide een uitzondering, want slechts in enkele gevallen in Nederland kan men spreken van een planmatige stichting van een dorp in het kader van heideontginningen.²⁷

De dorpskern van Mariaheide ontstond aan de weg Pastoor van Haarenstraat. Deze weg vormde van oudsher een doorgaande weg tussen de historische kernen van Veghel in het zuidwesten en Uden in het noordoosten. De eerste vermelding van het dorp stamt uit het jaar 1848 als *Heide*. Vanaf het begin van de 20e eeuw is sprake van *Mariaheide*. Het dorp is voortgekomen uit de stichting op de heide van het klooster Maria *Réfugée*, gewijd aan Maria Moeder van Goeden Raad.²⁸

17 Kalisvaart 2014, 16.

18 Buesink 2014, 36.

19 Buesink 2014, 37.

20 Kalisvaart 2014, 16.

21 Buesink 2014, 37.

22 Buesink 2014, 39.

23 Buesink 2014, 40.

24 de Bont 1993, 97.

25 Buesink 2014, 40.

26 Buesink 2014, 42.

27 Hendrickx 1998, 51.

28 Van Berkel en Samplonius 2006, 286.

Het dorp kwam tot ontwikkeling in het begin van de 20^e eeuw. Tot die tijd lagen ter plaatse enkel enige ontginningsoerderijen aan de genoemde Pastoor van Haarenstraat.

In 1944, tijdens WOII, vinden twee vliegtuigcrashes plaats in Mariaheide. Het eerste vliegtuig stort neer op 21 juli langs de weg Veghel-Uden, hierbij komen alle 6 bemanningsleden om. Het vliegtuig zelf is een bommenwerper van het type Avro Lancaster I van het 75ste Nieuw-Zeelandse squadron.²⁹ De tweede crash vindt plaats op 22 september, ditmaal betreft het een verkenningsvliegtuig (Auster IV) van het Britse leger bestuurd door Captain C. McCorry.³⁰

3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden

Op de leidende Archeologische Verwachtingskaart van de voormalige gemeente Veghel geldt voor het zuidelijke deel van het plangebied een lage archeologische verwachting, waar voor het noordelijke en grootste deel een middelhoge verwachting geldt (bijlage 4, bovenste kaartbeeld).

In de omgeving van het plangebied (<1km) zijn geen vondstmeldingen gedaan. Wel is bekend dat er recentelijk een (waarschijnlijk) neolithisch vuistbijl is aangetroffen op een akker niet ver van het plangebied (minder dan 1 km vogelvlucht).³¹ De vondst wordt momenteel geregistreerd en zou ondertussen al officieel ingeschreven staan bij Meldpunt Brabant als een 'Neolithisch gepolijst bijl'.³² De kaartbank met vondstcomplexen van de provincie Noord-Brabant vermeldt deze vondst echter nog niet.³³

In de omgeving (binnen een straal van 1 km) van het plangebied zijn enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd.³⁴

Onderzoekmeldingsnummer 20.882

In 2007 heeft Archeopro een booronderzoek uitgevoerd aan de Kruisstraat, op 550 meter ten zuidwesten van het plangebied. Uit het booronderzoek blijkt dat het vermeende esdek niet aanwezig was binnen het plangebied. Archeologische indicatoren ontbraken eveneens.³⁵

Onderzoekmeldingsnummer 2394169100

Op 14 januari 2013 voert onderzoeks- en adviesbureau BAAC in opdracht van ABG Varkens bv een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek uit op één van de percelen die corresponderen met noordelijke deel van het huidige plangebied gelegen aan de Nieuwe Veldenweg 4 en 6. Tijdens het karterende booronderzoek blijkt de bovengrond verstoord en zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Vervolgonderzoek werd niet noodzakelijk geacht.³⁶

Onderzoekmeldingsnummer 2408051100

In juni 2013 voert BAAC een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (booronderzoek) uit aan de Pastoor van Haarenstraat 85. Het bureauonderzoek wijst op een middelhoge verwachting op zowel het aantreffen van resten uit de steentijd, als ook op het aantreffen van resten behorende tot de sedentair levende mens uit het neolithicum tot en met de nieuwe tijd. Op basis van de ouderdom van het aanwezige dekzand kunnen archeologische resten aangetroffen worden vanaf het laat-paleolithicum.

Tijdens het verkennende booronderzoek blijkt in het noordwestelijke deel van het plangebied sprake te zijn van deels intacte bodems en in het zuidoostelijke deel wordt een vervolgonderzoek door middel van karterend boren aanbevolen voor een terrein van 4878 m². Voor het zuidoostelijke deel wordt een vervolgonderzoek niet noodzakelijk geacht.³⁷

29 <http://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/neergestorte-vliegtuigen-in-veghel-1940-1945>.

30 Auwerda en Grimm 2008 (*Verliesregisters 1939-1945*).

31 <https://mariaheide.nl/tiny-van-duijnhoven-vindt-bijl-uit-steentijd>.

32 <http://www.kliknieuws.nl/regio/uden/algemeen/93804/offerbijl-uit-de-steentijd-gevonden-bij-de-leijgraaf->.

33 <http://kaartbank.brabant.nl/viewer/app/vondstcomplexen>.

34 <https://zoeken.cultureelerfgoed.nl/#/zaak/search?q=mariaheide>.

35 Buesink 2014, bijlage 6.

36 Buesink 2013

37 Kalisvaart 2014.

Onderzoekmeldingsnummer 2466915100

Eind december 2014 voert het onderzoeks- en adviesbureau BAAC bv een archeologisch bureauonderzoek uit voor het plangebied Steenoven/Versantvoortstraat. Uit het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied deel uitmaakt van een relatief laag gelegen gebied in de directe omgeving van hoger gelegen dekzandruggen. Dergelijke gebieden waren vanwege de relatief natte omstandigheden van oudsher geen aantrekkelijke vestigingsgebieden. Het gebied maakt deel uit van een jonge ontginning, die pas in het begin van de 19^e eeuw is verkaveld en in het midden van 19^e eeuw is bebost. Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw is het gebied in gebruik genomen als afwisselend akker en weiland. Als gevolg van de ontginning zal de top van het natuurlijke bodemprofiel naar verwachting in de bouwvoor zijn opgenomen. Er zijn geen aanwijzingen voor diepere bodemverstoringen. Pas vanaf het 3de kwart van de 20^e eeuw zijn de percelen grenzend aan het plangebied bebouwd. Op basis van de geomorfologische, bodemkundige en historische gegevens blijkt dat het plangebied deel uitmaakt van een relatief nat gebied. Deze gebieden waren in het verleden niet of nauwelijks geschikt voor bewoning. Het landschap biedt evenmin aanwijzingen voor andere vormen van gebruik, zoals rituele deposities. Hoewel niet uit te sluiten is dat het plangebied in het laat-paleolithicum tot het neolithicum door jager-verzamelaars is gebruikt als jachtgebied (incl. tijdelijke jachtkampen), is de kans om hiervan resten aan te treffen zeer klein. Op basis van deze gegevens wordt aan het plangebied een lage verwachting toegekend voor archeologische waarden uit alle perioden. Als gevolg van de geplande nieuwbouw zal de bodem naar verwachting tot diep in de C-horizont worden verstoord. De kans dat daarbij archeologische waarden worden verstoord is echter laag. Derhalve wordt geen archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen.³⁸

Onderzoekmeldingsnummer 2479965100

Op 18 december 2015 voert BAAC bv een archeologisch booronderzoek uit aan de Ericastraat 21 op 650 meter ten zuiden van het plangebied. De resultaten van dit onderzoek zijn nog niet gekend.

Onderzoekmeldingsnummer 3982969100

In december 2015 wordt aan de Eikenwal 11 een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door Aeres Milieu. Uit het onderzoek blijkt dat veldpodzolgronden aanwezig zijn binnen het plangebied, maar dat er geen sprake is van een esdek. De zuidzijde van het plangebied bleek verstoord, maar de rest van het plangebied was intact. Restanten van de uitspoelingshorizont (E-horizont) zijn nog te herkennen in de onderzijde van de A-horizont. Daaronder werden de B- en C-horizont aangetroffen. Archeologische sporen en vondsten worden verwacht op de overgang tussen de B- en C-horizont. Dit niveau bevindt zich op circa 70 cm –maaiveld en is intact. De geplande nieuwbouw zal waarschijnlijk tot dit niveau of dieper reiken. Eventuele archeologische waarden binnen deze intacte zone van het plangebied worden derhalve bedreigd door de geplande ingreep. Met deze reden is geadviseerd vervolgonderzoek uit te voeren in zones waar bodemversturende ingrepen plaatsvinden die dieper reiken dan de bouwvoor (40-45 cm -maaiveld).³⁹

Onderzoekmeldingsnummer 3987229100

In 2016 is een archeologische bureaustudie uitgevoerd voor een terrein aan de Pastoor van Haarenstraat 52. Uit het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied is gelegen op een dekzandwelling met daarbovenop hoge zwarte enkeerdgronden. Omdat niet duidelijk is of het plangebied zich in een gradiënt of overgangsgebied bevindt, geldt een onbekende verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met mesolithicum. Uit het historisch kaartmateriaal blijkt dat het plangebied een van nature iets natter gebied betreft. Daarom geldt voor de periode neolithicum tot en met de nieuwe tijd een middelhoge verwachting.

Op basis van het uitgevoerde verkennende booronderzoek kan worden gesteld dat in het plangebied, zoals verwacht, een natte veldpodzolgrond aanwezig is. Onder de opgebrachte grond is een donkerbruine humeuze A-horizont aangetroffen van 20 tot 25 cm dik. Hieronder is in 3 van de 4 boringen een inspoelingshorizont (B-horizont) aangetroffen.

Naar beneden toe gaat de B-horizont, via een BC-horizont geleidelijk over in de lichtgrijze C-horizont. Het dieper doorlopen van de ijzerinspoeling, de intense kleur van de B-horizont en de grijze C-horizont verraden een relatief nat bodemprofiel.

Op basis van de resultaten van het onderzoek lijkt het plangebied niet de meest geschikte locatie voor (historische) bewoning, begraving of het aanleggen van akkers.

De beter ontwaterde gronden ten noorden van het plangebied, nabij de grotere akkercomplexen, komen

³⁸ De Boer 2015.

³⁹ Hagens en Van Diepen, 2015. Voor zover bekend ligt het conceptrapport momenteel ter controle en goedkeuring bij het bevoegd gezag.

hiervoor meer in aanmerking. Daarom wordt de verwachting voor archeologische vindplaatsen naar beneden bijgesteld naar een lage verwachting.

Tank uit de Tweede Wereldoorlog aan de Pater Visserstraat

In september 2005 heeft BAAC bv een cultuurhistorisch onderzoek uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van (resten van) een Duitse tank in de bodem. Deze tank uit de Tweede Wereldoorlog zou zich bevinden onder of gedeeltelijk naast het wegdek van de Pater Visserstraat te Mariaheide en is aangetroffen tijdens werkzaamheden aan de weg. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de voormalige gemeente Veghel.⁴⁰

Windmolen Sint Victor aan de Kruisstraat (H-24)

Op een perceel aan de Kruisstraat, ter hoogte van de kruising met de Meester Schendelerstraat, stond tot 1937 een molen met maalderij en woonhuis. De molen met de toenmalige naam 'De Vooruitgang', werd in 1898 naar Mariaheide gehaald uit de Zaanstreek en vervolgens in 1937 verkocht en afgebroken. Tegenwoordig staat hij op 't Oventje, bij het dorp Zeeland.

Heemkundekring

De archeologische werkgroep van de heemkundekring Vehchele (AWHV) is via e-mail benaderd met de vraag of bij hen nog aanvullende archeologische en/of cultuurhistorische informatie uit het plangebied bekend is (die niet bij de RCE is gemeld). Hierop werd gereageerd door dhr. J. van Erp. Er werd aangegeven dat over het plangebied geen aanvullende informatie bekend is, maar wel kon de historie van het gedenkteken (zie onder) achterhaald worden.

3.5 *Bewoningsgeschiedenis – historisch materiaal*

Op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (figuur 3)⁴¹ blijkt dat de zuidwestelijke delen van beide

⁴⁰ Van der Weerden, 2005.

⁴¹ www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl Gemeente Veghel, sectie C, blad 01 en sectie I, blad 01. Minuutplannen zijn de oorspronkelijke kadastrale kaarten die zijn vervaardigd vanaf 1811 en 1812 in navolging van de Fransen o.l.v. Napoleon Bonaparte. Het zijn grondbeschrijvingen (kaders) van de gemeenten met hierop aangegeven de percelen, perceelnummers en gebouwen.

plangebieden opgedeeld waren in verschillende percelen van ongelijke grootte. Het bestuderen van de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT)⁴² heeft uitgewezen dat de verschillende percelen niet in eigendom waren één persoon. Het merendeel van de percelen was in het begin van de 19e eeuw in gebruik als weiland of bouwland. Daarnaast vermelden de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels de aanwezigheid van een schuur of een zelfs een huis op de desbetreffende percelen.

De noordoostelijke delen van de plangebieden vertonen een gelijkaardig patroon. Dit wil zeggen dat de percelen eveneens voornamelijk in gebruik waren als weiland of bouwland, en in mindere mate als huis of erf. Nu echter komt de vermelding van een hof of tuin, waarschijnlijk in relatie tot de huizen of erven, ook voor.

Figuur 3: uittreksel van het minuutplan Veghel, Noord Brabant sectie C, blad 01 (MIN10159C01) en Sectie I, blad 01 (MIN10155I01) Het plangebied Nieuwe Veldenweg staat weergegeven met het zwarte kader en het plangebied Pastoor van Haarenstraat 85 staat weergegeven met het rode kader.

De studie van het beschikbare kaartmateriaal (figuur 4)⁴³ geeft de evolutie van het plangebied weer, van 1815 tot 2000. Als eindpunt is bewust het jaar 2000 gekozen, aangezien het kaartmateriaal uit 2015/2016 niet noemenswaardig verschilt van dat uit 2000. We overlopen kort de bevindingen bekomen uit de studie van het historische kaartmateriaal.

42 OAT = Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel. Dit is een register uit 1832 waarin diverse gegevens in vermeld staan die betrekking hebben op de betreffende percelen, zoals de eigenaar, beroep en woonplaats, alsmede het grondgebruik en de oppervlakte.

43 www.topotijdreis.nl

Kaart uit 1816: het plangebied ligt middenin een omvangrijk en ogenschijnlijk onbebouwd terrein. De vermelding 'Hoge Heij' en 'Lage Heij' geven een indicatie voor het gebruik van als heide of eventueel landbouwgrond. Deze kaart bevestigt wat we weten over de ontstaansgeschiedenis van Mariaheide in het kader van de heideontginning in de 20^e eeuw. Hierbij dient vermeldt te worden dat deze kaart een onveilig topografisch beeld geeft.

Kaart uit 1850: geeft weer dat het terrein nog steeds een grotendeels agrarische functie had. Hier bovenop zijn de perceelgrenzen nu zichtbaar. Mariaheide is in deze periode nog niet te classificeren als dorp, zoals hierboven reeds aangehaald (sectie 3.2). Het plangebied komt voor naast de vermelding 'Paardebak'. De exacte betekenis van dit toponiem is niet bekend, maar het is hoogstwaarschijnlijk een lokaal of organisch gegroeide noemer voor verschillende aansluitende percelen.

Het beeld in 1890 wijkt niet veel af van wat zichtbaar is in 1850. De vermelding 'Paardebak' komt nog steeds voor in de directe omgeving van het plangebied. De vermelding 'Lage Hei' en 'Hoge Hei' uit 1815 zijn weer zichtbaar. Daarnaast zijn verschillen in langgebruik nu ook zichtbaar.

Kaart uit 1900: is een modernisering van het beeld uit 1890. Voor het eerst komen nu zichtbare structuren voor op het plangebied. Bovendien ontstaan langs de verbindingsweg tussen Veghel en Uden de eerste regelmatig aangeplante erven op de plaats waar de latere dorpskern zal ontwikkelen. Verder is het nu duidelijk zichtbaar dat plangebied niet in gebruik was als landbouwgrond of akker. De vermelding 'Paardebak' komt nog steeds voor langs het plangebied, ditmaal naast de verwijzing naar een gedenkteken.

Kaart uit 1950: toont de eerste vorm van de dorpskern van Mariaheide. Verder is dit kaartbeeld een modernisering van het beeld uit 1900.

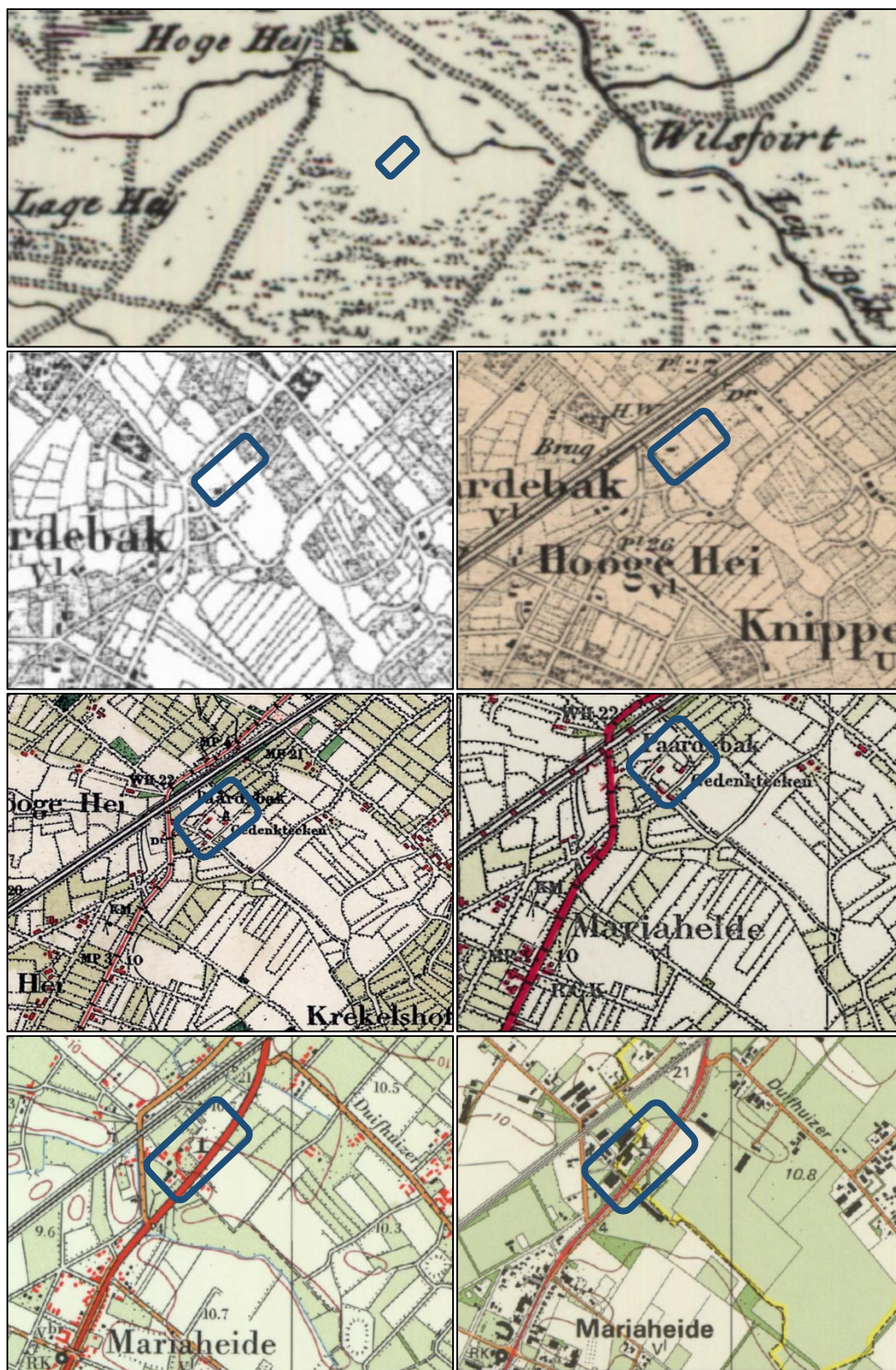
Kaart uit 1970: geeft aan de hand van de aanwezige structuren duidelijk de dorpskern van Mariaheide weer. Het oostelijke deel van plangebied (aan de nieuwe veldenweg) lijkt nu gedeeltelijk in gebruik te zijn als landbouwgrond. Net als in de dorpskern is er sprake van een uitbreiding van de aanwezige structuren in het plangebied. Binnen het plangebied is een opmerkelijke structuur zichtbaar, aan de westelijke zijde van de Pastoor van Haarenstraat. Deze wordt geïnterpreteerd als het gedenkteken dat vanaf 1900 zichtbaar is. Noch op Archis, noch op de gemeentelijke archeologische kaart is melding gemaakt van een monument langs de Pastoor van Haarenstraat. Verder onderzoek heeft uitgewezen dat het inderdaad het eerder vermelde gedenkteken betreft.⁴⁴ Dit gedenkteken staat op de locatie waar in 1636, nadat het verbod op het uitoefenen van het katholieke geloof werd ingevoerd, een schuilkerk werd opgericht. De schuilkerk werd nadien verder gebruikt als katholieke school, zoals de vermelding "aen de school" (1719) en "het schoolhuijs"(1725) bewijzen. Aan het einde van de 19^e eeuw werd op de plaats van deze schuilkerk/school een gedenkteken opgericht.⁴⁵

Kaart uit 1990: toont wederom een uitbreiding van structuren in de dorpskern en op het plangebied. Ook stijgt het aandeel landbouwgrond in het plangebied. Het gedenkteken is nog steeds zichtbaar binnen het plangebied.

Kaart uit 2000: toont het moderne beeld van het plangebied en het dorp Mariaheide.

44 <https://www.bhic.nl>

45 <http://www.oudzijtaart.nl/>

Figuur 4: Historisch kaartmateriaal uit respectievelijk (v.l.n.r.) 1816, 1850, 1890 en 1900, 1950, 1970, 1990 en 2000 met in het blauw het plangebied aangegeven (Bron: www.topotijdreis.nl en www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl).

4. VERWACHTINGSMODEL

De jager-verzamelaars uit het paleolithicum en mesolithicum hebben als woon- en verblijfplaats vaak voor de flanken van hoger liggende terreingedeelten in het landschap gekozen, bij voorkeur in de buurt van (open) water. Water was een belangrijk gegeven, want nabij water heerst een grotere biodiversiteit en dit vergemakkelijkt de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel.

Volgens de geomorfologische en de gemeentelijke Archeolandschappelijke eenhedenkaart kaart ligt het plangebied grotendeels binnen een zone van hoge(re) zandgronden die volgens de geomorfologische kaart als een dekzandrug staat aangegeven. In de omgeving van het plangebied zijn twee oude waterlopen bekend, de Graaf en de Leijgraaf. De Leijgraaf is in het recente(re) verleden meerdere malen verlegd. Er zijn geen vondsten bekend uit de oude steentijd in de omgeving van het plangebied. Jager-verzamelaars zullen de voorkeur hebben gegeven aan de flanken van de (hoge) dekzandruggen direct bij de watervoorzienende locaties. Daarom zullen de dekzandruggen direct langs de Leijgraaf aantrekkelijkere locaties zijn geweest. Om die reden geldt voor het plangebied een middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum.

Vanaf het neolithicum ontstaan de eerste landbouwculturen die gekenmerkt worden door sedentaire nederzettingen. In de beginperiode stapt men geleidelijk over naar landbouw en veeteelt. De nederzettingen worden gekenmerkt door permanente woningen die soms diep in de grond gefundeerd waren. Voor de watervoorziening worden waterputten gegraven. Vanaf het neolithicum tot en met de vroege middeleeuwen heeft men nog steeds een voorkeur voor hoger en droger gelegen gebieden.

De ligging op de hogere zandgronden blijft een aantrekkelijke vestigingsplaats voor agrarische bewoning. Aan het plangebied wordt een lage tot middelhoge verwachting toegekend voor zowel vindplaatsen uit de periode neolithicum tot en met de bronstijd, als ook voor vindplaatsen uit de ijzertijd tot en met de vroege middeleeuwen. Resten uit de periode neolithicum tot en met de vroege middeleeuwen worden onder de bouwvoor in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen bestaan uit een cultuurlaag, paalkuilen/-gaten, afvalkuilen, fragmenten aardewerk, natuursteen of gebruiksvoorwerpen/vaatwerk.

Het plangebied bestaat uit twee afzonderlijke deelgebieden die gescheiden worden door de Pastoor van Haarenstraat en ligt aan de doorgaande route tussen de oude kernen van Veghel en Uden. Ten noordoosten van het plangebied bevindt zich het bewoningscluster van het gehucht 'Duifhuis'. Uit bestudering van historische kaarten blijkt dat het plangebied en directe omgeving in tenminste het begin van de 19^e eeuw als heide of bouwland in gebruik was. Vanaf 1900 ontstaat bebouwing rond het plangebied, dat vanaf dan in gebruik blijft als agrarisch bedrijf. Voor het plangebied geldt daarom een lage tot middelhoge verwachting voor de periode late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Resten worden verwacht vanaf het maaiveld.

Periode	Verwachting	Verwachte kenmerken vindplaats	Diepteligging sporen
Laat-paleolithicum – mesolithicum	Laag-Middelhoog	Bewoningssporen, kampementen: vuursteen artefacten, haardkuilen	In de oorspronkelijke bodem
Neolithicum – bronstijd	Laag-Middelhoog	Neolithicum: Bewoningssporen, kampementen, vuursteen artefacten, haardkuilen Bronstijd-vroege middeleeuwen: cultuurlaag, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen	In de oorspronkelijke bodem
IJzertijd – vroege middeleeuwen	Laag-Middelhoog		
Late middeleeuwen – nieuwe tijd	Middelhoog	Cultuurlaag, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen, sporen van agrarische activiteiten, losse fragmenten aardewerk	Vanaf het maaiveld

Tabel 1: Archeologische verwachting per periode.

Bodemverstoring

Als gevolg van de huidige bebouwing zal de bodem ter plaatse tot zekere diepte verstoord zijn. In Bodemloket staan geen gegevens vermeld van bedrijfsactiviteiten die de bodem ter plaatse kunnen hebben verstoord, anders dan de verstoring die is veroorzaakt door de bouw zelf.⁴⁶ Volgens de Hoogtekaart met bodemverstoringen van de voormalige gemeente Veghel bevinden zich binnen het plangebied geen bodemverstoringen.⁴⁷

⁴⁶ www.bodemloket.nl.

⁴⁷ Buesink en Bergman 2014, bijlage 2 (BAAC rapport V-13-0274).

5. VELDWERKZAAMHEDEN

5.1 Algemeen

Het doel van het booronderzoek is het toetsen van de opgestelde gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied (hoofdstuk 4). Hiertoe zijn in het plangebied veertien verkennende boringen gezet (zie bijlagen 2 en 8). De diepte van de boringen loopt uiteen van 75 tot 200 cm -mv. Het plangebied is deels in gebruik als agrarisch gebied, groenstroken en deels bebouwd (figuren 2a en 2b). In het westen ligt het terrein tussen 10,44 en 9,8 m+NAP. Ten oosten van de Van Haarenweg ligt het terrein tussen 9,56 en 10,4 m +NAP.

5.2 Fysisch geografische beschrijving van de bodemopbouw

De bodemopbouw binnen het plangebied kan als volgt worden beschreven:

Bovenaan bevindt zich een matig fijn, matig siltige, matige humeuze donkerbruine laag die een dikte heeft tussen 20 en 55 cm. Hierin bevinden zich sporen van wortels en roest.

Daaronder bevindt zich in boring 2, 3, 5, 6 9 en 14 een matig siltig, matig fijn en matig humeus pakket donkerbruin zand dat een dikte heeft tussen 30 en 60 cm.

In boring 3, 4, 5, 6,7, 9, 10, 13 en 14 bevindt zich onder de bovenste laag een verrommelde, geel tot beigebruine laag van matig fijn tot matig grof, matig siltig zand. Deze laag heeft een dikte tussen 20 en 55 cm.

Onderaan bevindt zich een geelbeige laag van matig grof, matig siltig, zwak humeus zand. De overgang naar dit pakket werd aangetroffen op sterk uiteenlopende diepte, namelijk van 40 cm -mv tot 130 cm -mv.

Er zijn in het plangebied twee uitzonderingen op bovenstaande beschrijvingen. Dit zijn boring 1 en 12. In deze boringen zijn slechts twee lagen aanwezig. Onder de bovenste matig fijn, matig siltig en zwak humeuze donkerbruine laag bevindt zich in boring 1 een matig fijn, zwak humeuze, matig siltige en zwak roesthoudende donkerbruine, verrommelde laag. In boring 12 is dit een matig grof, matig siltig, zwak humeuze geelbeige laag.

Figuur 5: Zicht op het enige boorprofiel waar nog een restant van een oorspronkelijke bodem aanwezig was (boring 3), uitgelegd van rechts naar links.

5.3 Interpretatie

Over het algemeen is er in het plangebied een AC-profiel aanwezig met een verstoorde overgang naar de C-horizont. In boring 1 is tot 200 cm -mv geboord maar werd de ongestoorde C-horizont vanwege de aanwezigheid van grondwater op 140 cm -mv niet aangetroffen.

De top van de natuurlijke ondergrond bestaat uit laatpleistoceen dekzand. Het dekzand betreft matig goed gesorteerd matig siltig zeer fijn tot fijn zand. Door bodemvorming is oorspronkelijk een veldpodzolprofiel ontstaan waarvan plaatselijk in enkel in boring 3 nog het restant van een verstoorde B-horizont aanwezig is. Een veldpodzolgrond is een algemeen bodemtype voor pleistocene zandgebieden (zie paragraaf 3.2). Veldpodzolen zijn hydromorfe humuspodzolen en ontstaan onder vochtige bodemcondities. Bij podzolisatie vindt uitloging plaats en inspoeling van humus en ijzer- en aluminiumverbindingen (sequioxiden) in diepere bodemlagen. Door de uitloging ontstaat een meer of minder gebleekte horizont (A/E- of E-horizont). Deze ligt onder de humeuze top van de bodem, de Ah-horizont. Een restant van de oorspronkelijke E-horizont is niet meer aanwezig in de boringen. Boring 1 heeft een vlakhoogte van 10,44 m +NAP. De C-horizont bevindt zich al op 20 cm -mv. Wanneer dit vergeleken wordt met bijvoorbeeld boring 4, die een maaiveld hoogte heeft van 10,1 m +NAP en waar de C-horizont begint op 80 cm -mv, kan hieruit geconcludeerd worden dat er circa een meter van de top van de C-horizont is verdwenen.

Niet alleen de B-horizont is daarom niet meer aanwezig maar er zal ook een groot deel van de natuurlijke ondergrond verdwenen zijn.

Zelfs eventuele diepe sporen zoals middenstaanders zullen in dit gebied hoogstwaarschijnlijk niet meer aangetroffen worden.

5.4 Archeologische indicatoren

Alhoewel geen doel van een verkennend veldonderzoek met boringen, is gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren die kunnen wijzen op archeologische waarden in de ondergrond. Tijdens het onderzoek zijn in boring 2 en 5 sporen van baksteen aangetroffen (modern bouwpuin). In boring 2 is ook houtskool gevonden en op 120 cm-mv een schelp.

6. CONCLUSIE

6.1 Algemeen

Op basis van het uitgevoerde booronderzoek kan worden gesteld dat er niet veel meer rest van de verwachte veldpodzolgronden. Enkel in boring 3 is nog een restant van een verommelde B-horizont aanwezig. In het gehele plangebied is de ondergrond afgetopt/geroerd tot diep in de C-horizont.

Met name voor resten uit de vroege prehistorie is dit een slecht teken aangezien ze verwacht worden in de top van de oorspronkelijke bodem en in de bouwvoor, en vindplaatsen daardoor veelal reeds verstoord zijn door bodembewerkingen. Omdat hier de oorspronkelijke Ah-, E- en B-horizont zijn opgenomen in de Ap-horizont en tevens de top van de C-horizont is geroerd, wordt voorgesteld om voor deze zone binnen het plangebied de in het bureauonderzoek genoemde middelhoge verwachtingswaarde voor intacte resten uit het paleolithicum-mesolithicum bij te stellen naar laag. Enkel in boring 3 is nog een restant van een B-horizont aanwezig maar aangezien deze verstoord is en er blijkt dat in het plangebied de bovenkant van de C-horizont is afgetopt, mogelijk door diepe agrarische bewerking. Door de diepgaande verstoring wordt het lage tot middelhoge verwachtingsmodel voor sporen uit het Neolithicum t/m Nieuwe tijd bijgesteld tot laag.

6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

- *Is er sprake van stratigrafische lagen die potentieel archeologische waarden kunnen bevatten?*

Ja, in boring 3 werd (het restant van) een verommelde B-horizont aangetroffen. Archeologische sporen en vondsten kunnen op dat niveau verwacht worden, hoewel ze mogelijk niet meer *in situ* aanwezig zijn. In het overige deel van het plangebied is de bodem verstoord tot in de C-horizont waardoor de kans op het aantreffen van zelfs diepe sporen gering is.

- *In hoeverre zijn deze lagen intact en hoe reflecteert dit de kwaliteit van de mogelijk aanwezige archeologische resten?*

Van de oorspronkelijk in het aanwezige laat-pleistocene dekzand gevormde veldpodzolgrond resteert in in boring 3 in ieder geval de B-horizont. Helaas is deze verrommeld en zal de kwaliteit van eventuele archeologische resten laag zijn.

- *Wat is de diepteligging van mogelijke archeologische resten en wat is de daadwerkelijke bedreiging van deze resten door de voorgenomen bodemingrepen?*

Archeologische sporen en vondsten worden normaal gezien direct onder de bouwvoor en op de overgang tussen de B- en C-horizont verwacht. Dit niveau begint in boring 3 op ongeveer 100 cm -mv maar is reeds verstoord. De verstoring die de herontwikkeling van het agrarische complex zal veroorzaken, zal vermoedelijk dieper reiken dan dit niveau. Aangezien de C-horizont reeds is afgetopt is de kans klein dat er nog archeologische resten verstoord zullen worden.

7. AANBEVELINGEN

Op basis van het uitgevoerd booronderzoek kan worden gesteld dat de verwachte veldpodzolgronden niet meer aanwezig zijn binnen het plangebied.

Uitgaande van de boorprofielen wordt duidelijk dat vrijwel het gehele plangebied verstoord is tot diep in de top van de C-horizont. De verwachting is dat door deze diepgaande bodemverstoring zelfs de restanten van dieper ingegraven sporen (als kuilen, greppels of waterputten enz.) niet meer aanwezig zullen zijn. Alleen rond boring 3 is er sprake van een mogelijk archeologisch niveau. Echter, gezien de sterk verstoorde toestand van de locatie zal de kenniswinst dermate gering zijn, dat archeologisch vervolgonderzoek niet zinvol wordt geacht. Er wordt dan ook geen vervolgonderzoek geadviseerd.

Dit advies moet gecontroleerd en beoordeeld worden door de bevoegde overheid, in dit geval de gemeente Meierijstad. Deze zal vervolgens een besluit nemen over de vervolgprocedure. Tot die tijd kan er nog niet begonnen worden met bodemverstorende activiteiten of activiteiten die voorbereiden op bodemverstoringen.

Het uitgevoerde onderzoek is op zorgvuldige wijze verricht volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en methoden. Het archeologisch onderzoek is erop gericht om de kans op het onverwacht aantreffen dan wel het ongezien vernietigen van archeologische waarden bij bouwwerkzaamheden in het plangebied te verkleinen. Aangezien het onderzoek is uitgevoerd door middel van een steekproef kan echter, op basis van de onderzoeksresultaten, de aan- of afwezigheid van eventuele archeologische waarden niet gegarandeerd worden.

Indien in het vrijgegeven deel van het plangebied toch archeologische sporen of resten worden aangetroffen, dient hiervan melding te worden gemaakt bij de Minister van OCW (in de praktijk de RCE) of zoals gangbaarder is bij de gemeente Meierijstad conform Artikel 5.10. (Archeologische toevalsvondst) van de Erfgoedwet 2015.

LITERATUURLIJST

- Auwerda, F./ P. Grimm, 2008: *Verliesregister 1939-1945, Alle militaire vliegtuigverliezen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag.
- Bakker, de, H., 1966: De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland, in *Boor en spade: verspreide bijdragen tot de kennis van de bodem van Nederland*, Wageningen.
- Bakker de, H en J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 1997: *Landschappelijk Nederland. Fysische geografie van Nederland*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 1996 (herdruk 2008): *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en Geomorfologie*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- Berkel, G. van, en K. Samplonius, 2006: *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en Historie*, Utrecht (Prisma).
- Blankenstein, van, E., 2006: *Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht (1939 – 1945)*, Zeist.
- Boer, E.A.M. de, 2015: *Archeologisch bureauonderzoek. Gemeente Veghel. Plangebied Steenoven/Versantvoortstraat te Mariaheide*, Deventer/Den Bosch (BAAC-rapport V-14.0276)
- Bont, C. de, 1993: *'...al het merkwaardige in bonte afwisseling...'. Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant*, Waalre (Stichting Brabants Heem).
- Buesink, A, en A. Bergman, 2014: *Gemeente Veghel Actualisatie van de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart, inclusief beleid*, Deventer/Den Bosch (BAAC-rapport V-13.0274).
- Cate, ten, J. A. M./ A. F. van Holst/ H. Kleijer/ J. Stolp, 1995: *Handleiding bodemgeografisch onderzoek, richtlijnen en voorschriften. Deel A: Bodem*, Wageningen, DLO-Staring Centrum. Technisch Document 19A.
- Hagens, D. en L. van Diepen, 2015: *Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, door middel van boringen Eikenwal 11 te Mariaheide*, Roermond (conceptrapport AM15476).
- Heemkundekring Vehchele, 2014: *Aanvulling op de Cultuurhistorische en archeologische beleidskaart, Veghel*, in: Buesink, A, en A. Bergman, 2014: *Gemeente Veghel Actualisatie van de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart, inclusief beleid*, Deventer/Den Bosch (BAAC-rapport V-13.0274).
- Hendriks, J.A., 1998: *De ontginning van Nederland. Het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland*. Matrijs, Utrecht.
- Kalisvaart, C.C. 2014: *Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase). Plangebied Pastoor van Haarenstraat 85 te Mariaheide*, Deventer/Den Bosch (BAAC-rapport V-13.0112)
- Kemp, P.A.M.M. van, 2002. *Plangebied Frisselsteinstraat, gemeente Veghel; een archeologische inventarisatie (AAL-1). RAAP-verslag 2002-456/RT*.
- Lauwerier, R.C.G.M. en R.M. Lotte, 2002. *Archeologiebalans 2002*, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Mulder, de, E.J.F./ M.C. Geluk/ I. Ritsema/ W.E. Westerhoff/ T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.

SIKB, 2006: *Leidraad inventariserend veldonderzoek, Deel: karterend booronderzoek*, Gouda.

Stiboka (Stichting voor Bodemkartering), 1990: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000, toelichting bij de kaartbladen 51 Oost*, Wageningen.

Spek, T., 2004: *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch geografische studie*, Utrecht.

Weerden, J.F. van der, 2005: *Mariaheide Pater Visserlaan. Cultuurhistorisch onderzoek*, Deventer/Den Bosch (BAAC rapport 05.273).

Zonneveld, J.I.S., 1981: *Vormen in het landschap, hoofdlijnen van de geomorfologie*, Utrecht.

Digitale bronnen:

<https://maps.google.nl>
<https://mariaheide.nl>
www.archis.cultureelerfgoed.nl
www.ahn.nl
www.arcgis.com
www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl
www.bhic.nl
www.brabant.nl
<http://www.oudzijtaart.nl>
www.topotijdreis.nl

Archeologische kaarten en databestanden:

Alterra 2009: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000, blad 51 Oost*, Wageningen.

Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.

BAAC 2014, *Bijlage 2, Hoogtekaart met verstoringen gemeente Veghel*, Deventer (BAAC rapport V-13.0274).

BAAC 2014, *Bijlage 3, Archeolandschappelijke Eenhedenkaart gemeente Veghel*, Deventer (BAAC rapport V-13.0274).

BAAC 2014, *Bijlage 4, Archeologische Verwachtingskaart gemeente Veghel*, Deventer (BAAC rapport V-13.0274).

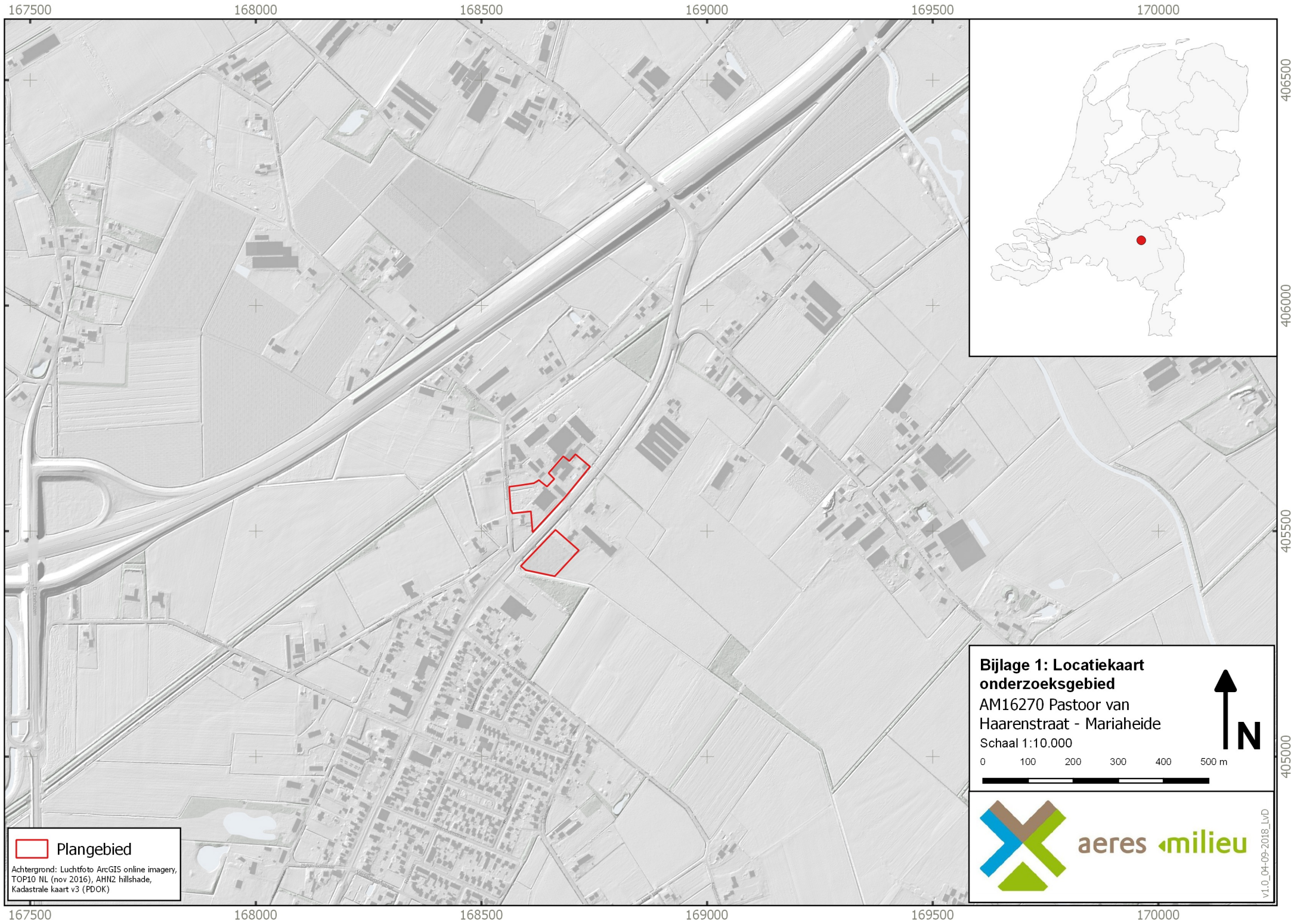
BAAC 2014, *Bijlage 6, Catalogus onderzoeksmeldingen gemeente Veghel*, Deventer (BAAC rapport V-13.0274).

BAAC 2014, *Bijlage 12, Cultuurhistorische objecten en structuren gemeente Veghel*, Deventer (BAAC rapport V-13.0274).

Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 2e generatie, IKAW, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort, 2000.

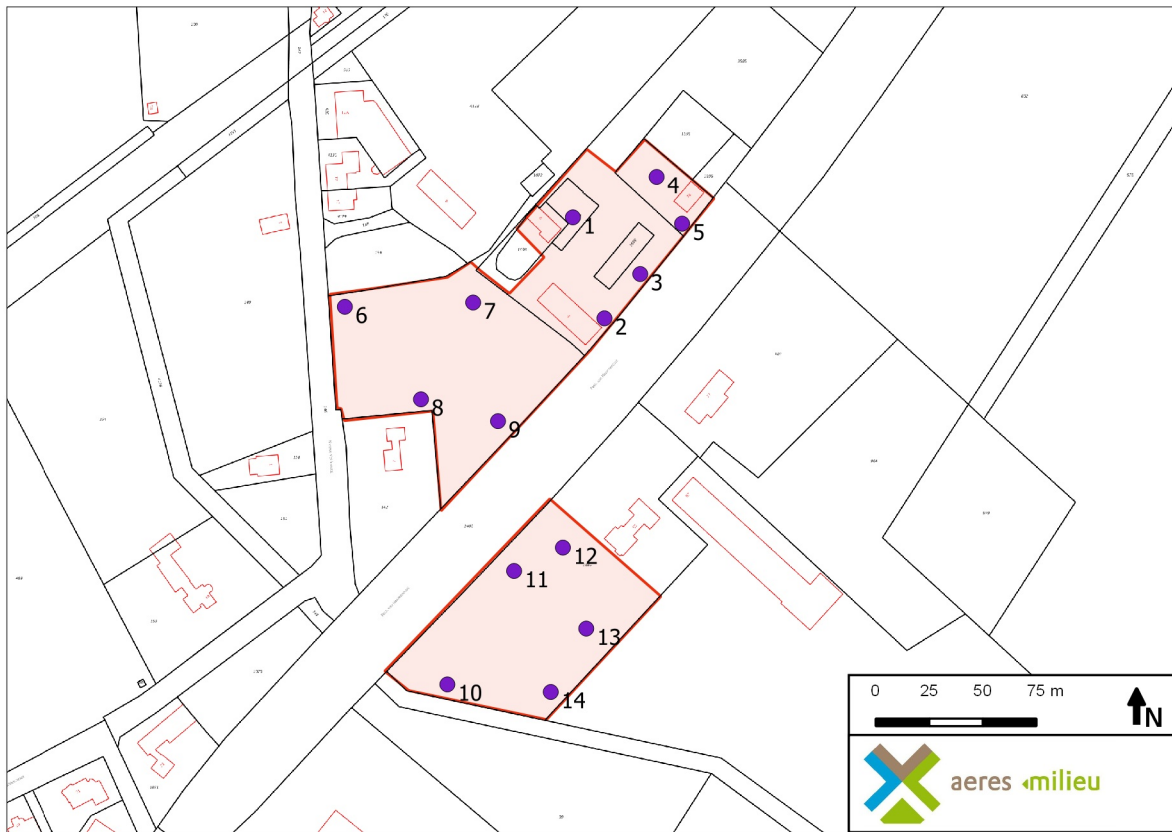
BIJLAGE 1

Topografische overzichtskaart

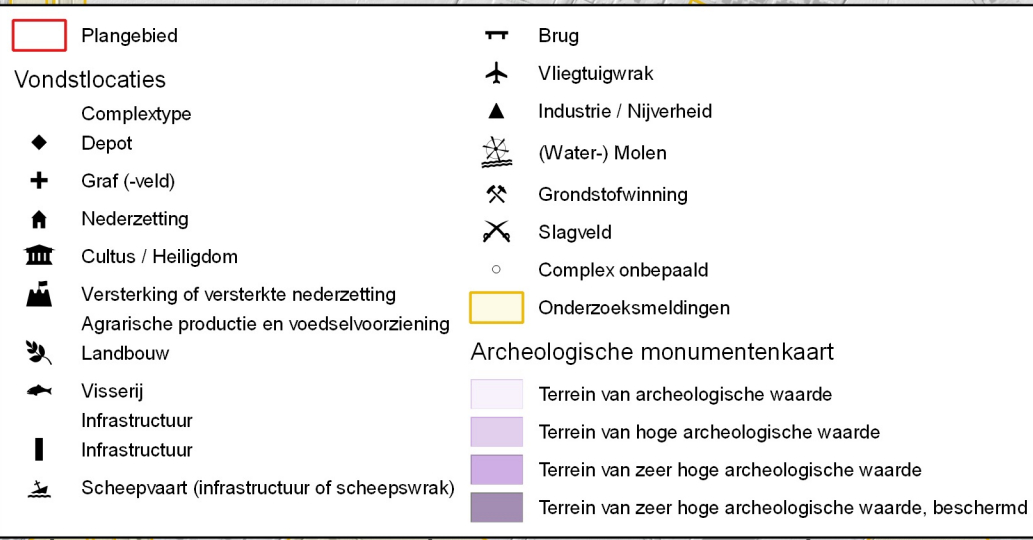
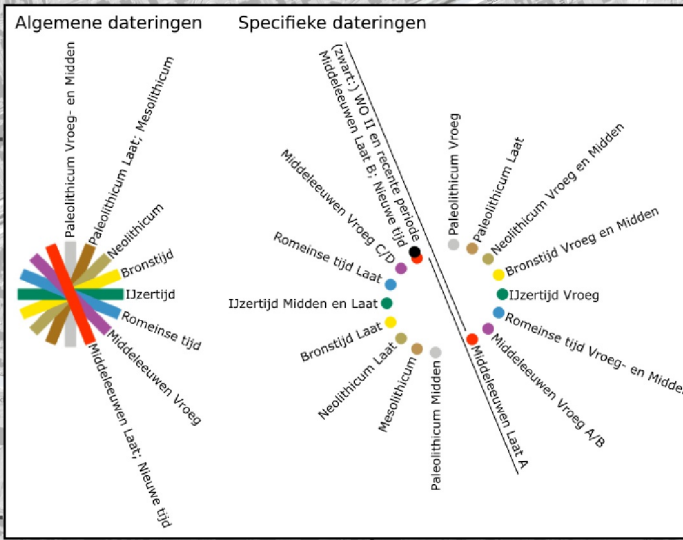
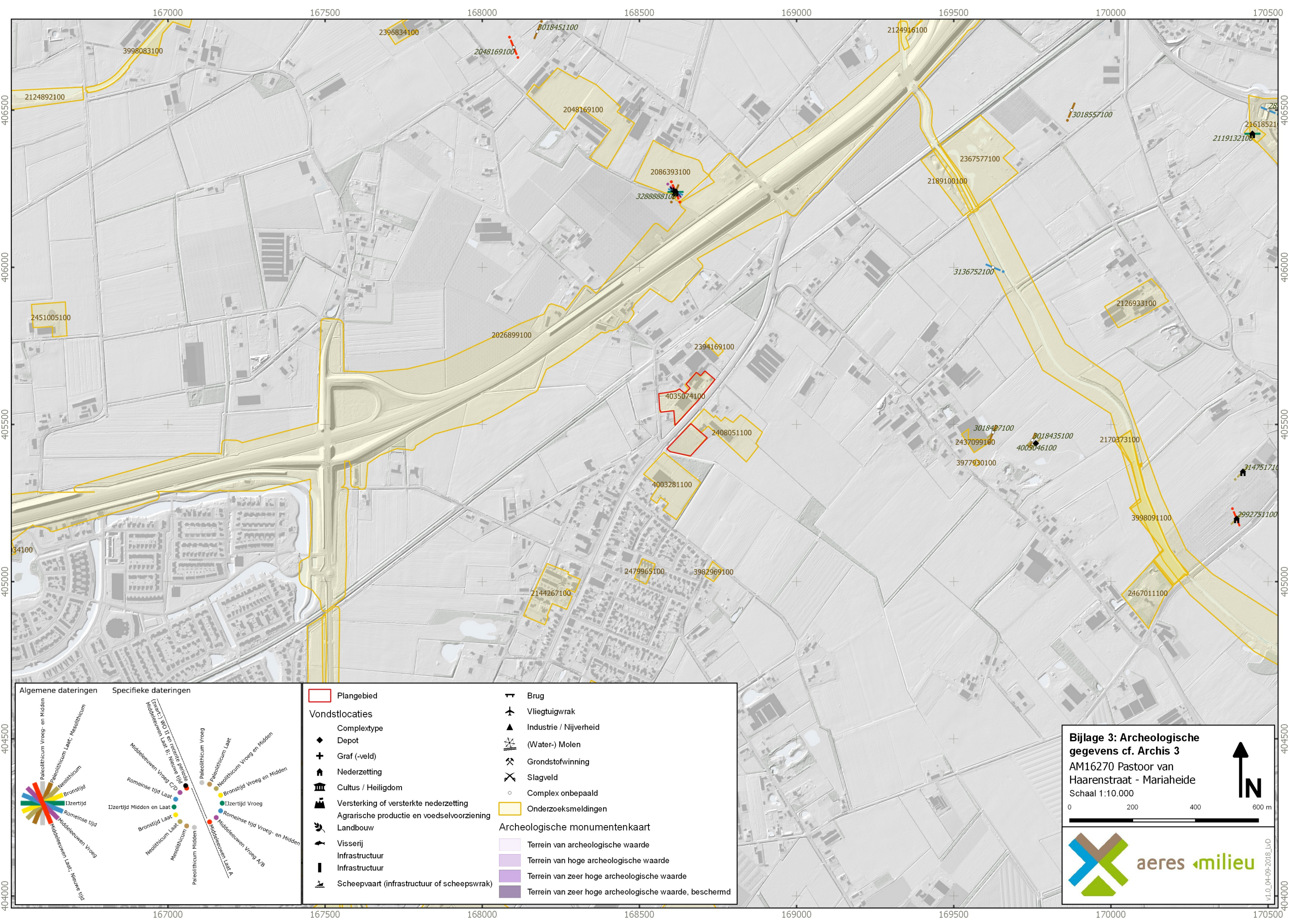
BIJLAGE 2

Boorpuntenkaart

BIJLAGE 3

Overzicht Onderzoeksmeldingen en AMK

Bijlage 3: Archeologische gegevens cf. Archis 3

AM16270 Pastoor van Haarenstraat - Mariaheide

Schaal 1:10.000

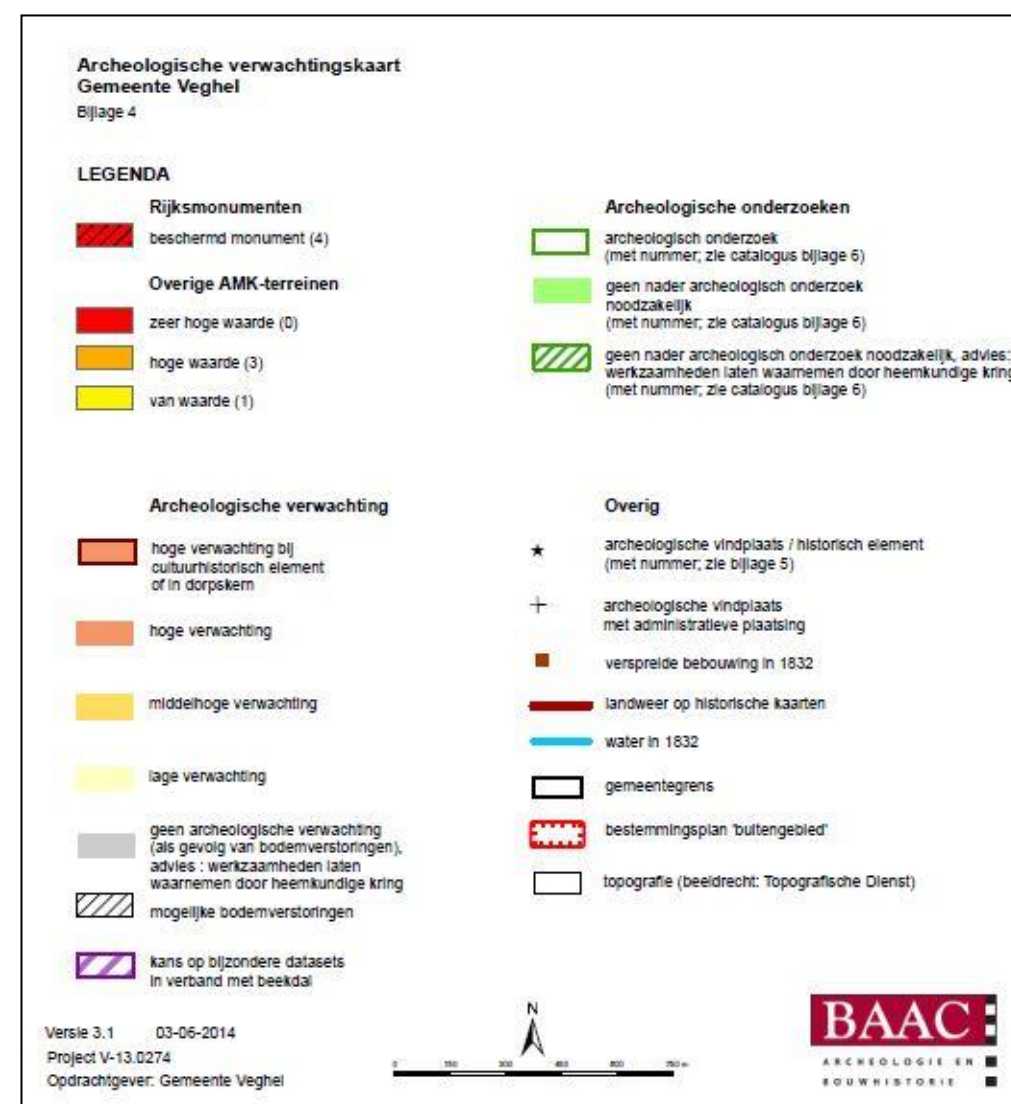
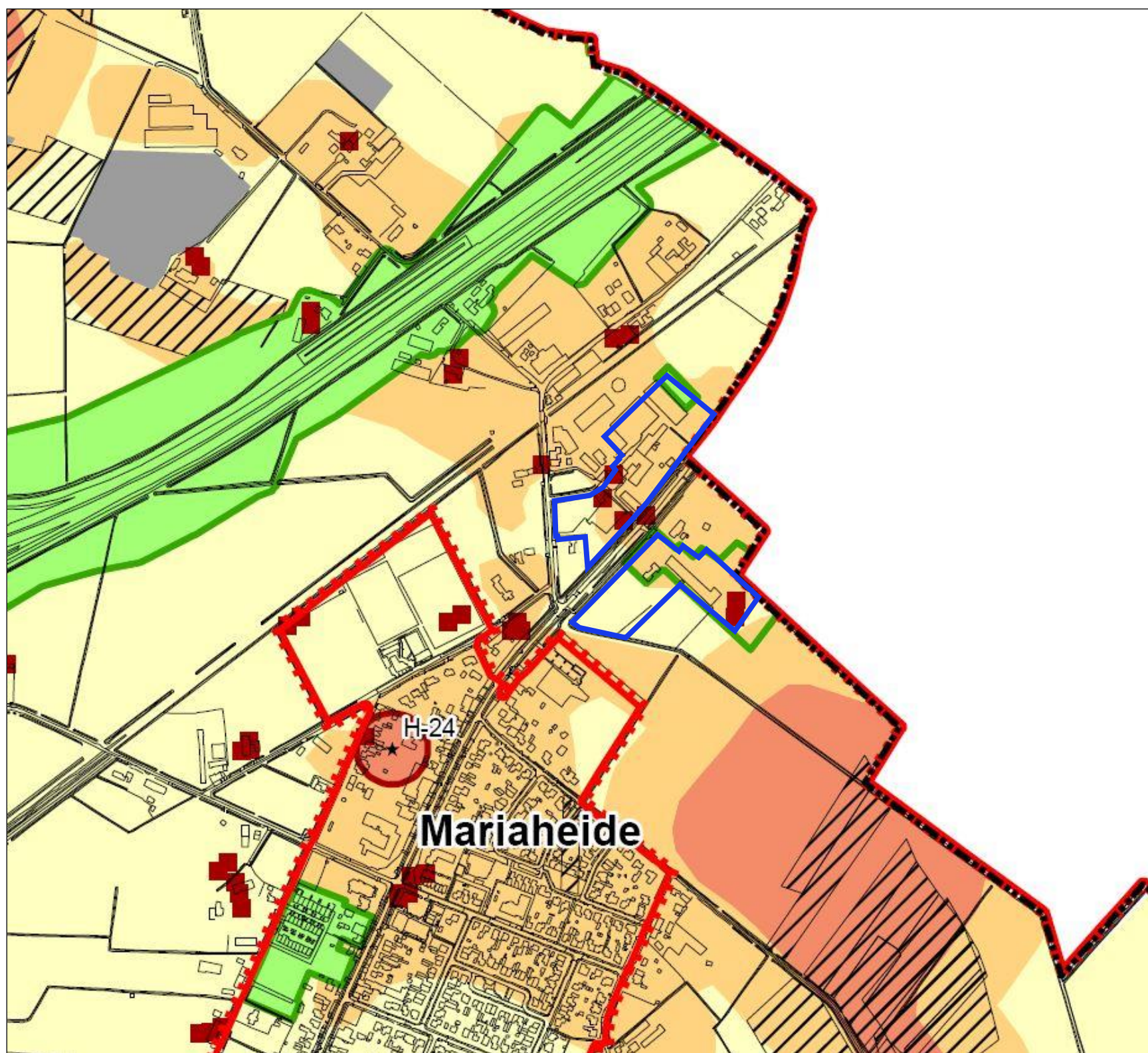
0 200 400 600 m

aeres milieu

v1.0_04-09-2018 LVD

BIJLAGE 4

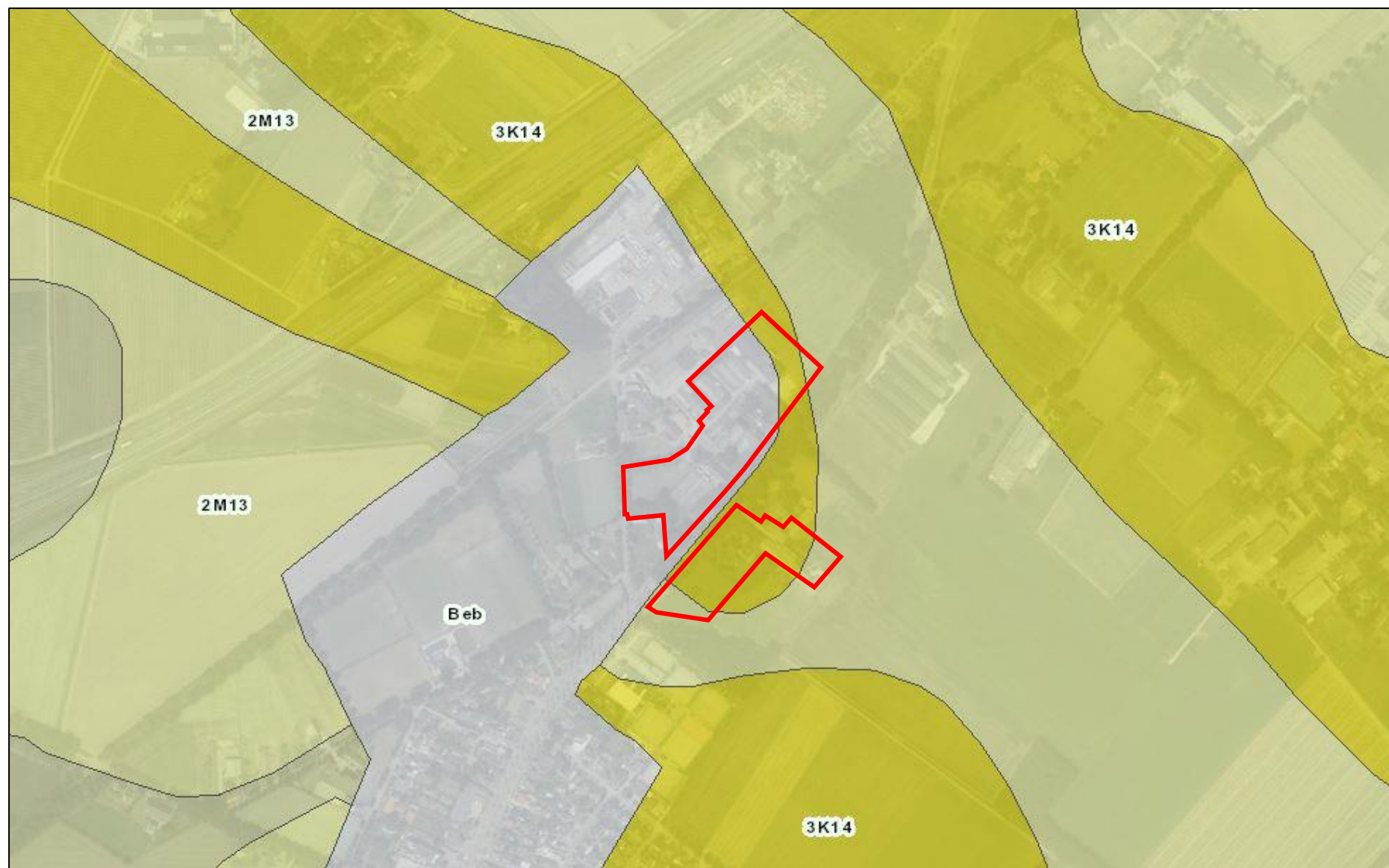
Overzicht gemeentelijke archeologische verwachtingen- en
waardenkaart

Plangebied

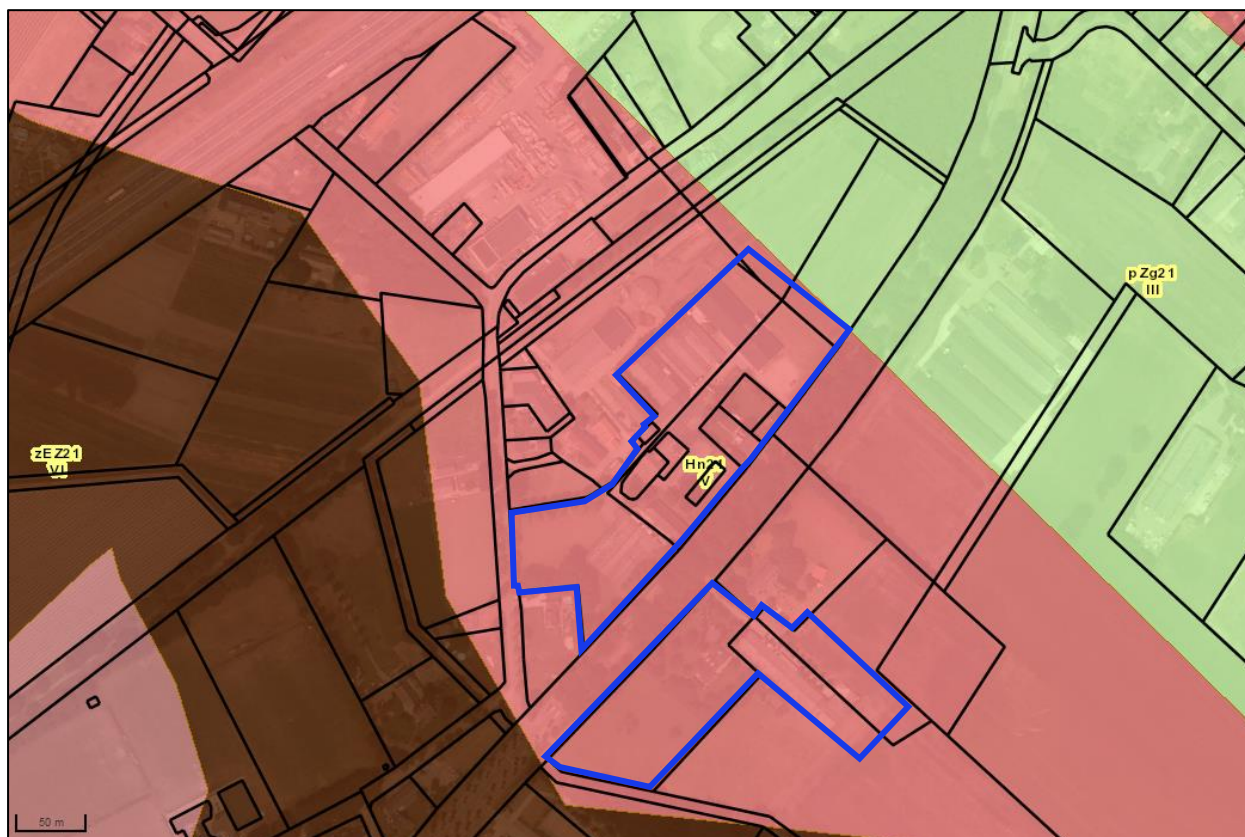
BIJLAGE 5

Overzicht Geomorfologische kaart

BIJLAGE 6

Overzicht Bodemkaart

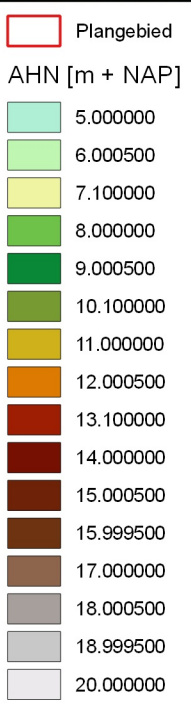
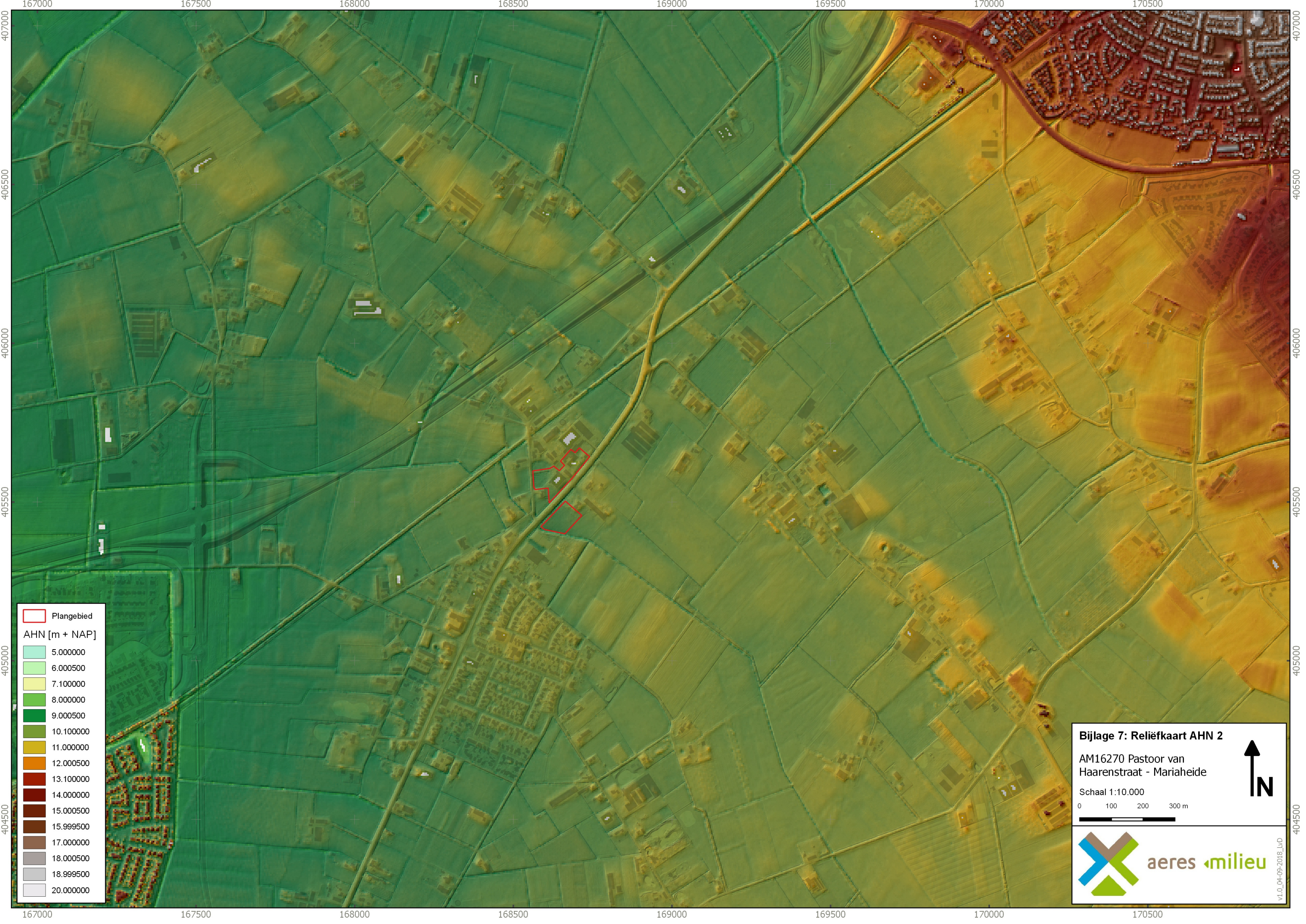

Legenda	
Veengronden	Tuineergronden
aVc Madeveengronden op zeggeveen, nietzeggeveen of broekveen	pZg21 Beekeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
aVz Madeveengronden op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm	pZg23 Beekeerdgronden; lemig fijn zand
zVc Meerveengronden op zeggeveen, nietzeggeveen of broekveen	pZn21 Gooreerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
zVz Meerveengronden op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm	pZn23 Gooreerdgronden; lemig fijn zand
zVp Meerveengronden op zand met humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm	pZn30 Gooreerdgronden; grof zand
Vc Vlieveengronden op zeggeveen, nietzeggeveen of (mesotroof) broekveen	Zn21 Vlakvaaggronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
Vz Vlieveengronden op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm	Zn23 Vlakvaaggronden; lemig fijn zand
Moerige gronden	Zd21 Duiuvaaggronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
Wp Moerige podzolgronden met een moerige bovengrond	Kalkhoudende zandgronden
zWp Moerige podzolgronden met een humushoudend zanddek en een moerige tussenlaag	Niet gerijpte zeekleigronden
zWz Moerige eerdgronden met een zanddek en een moerige tussenlaag op zand	Niet gerijpte rivierkleigronden
Wz Moerige eerdgronden met een moerige bovengrond op zand	Zeekleigronden
Moderpodzolgronden	Rivierkleigronden
Humuspodzolgronden	Oude rivierkleigronden
Hn21 Veldpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	Leemgronden
Hn23 Veldpodzolgronden; lemig fijn zand	Zeer oude mariene afzettingen
Hn30 Veldpodzolgronden; grof zand	Zeer oude fluviale afzettingen
chN21 Laarpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	Kalksteenverweringsgronden
chN23 Laarpodzolgronden; lemig fijn zand	Keileem en Potklei
Hd21 Haarpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	Overige kleigronden
Leembrikgronden	Associaties van vele enkelvoudige eenheden
Oude kleibrikgronden	Algemene onderscheidingen
Zand Brikgronden	Bebouwing
Enkeergronden	Moeras
EZg21 Lage enkeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	Water
EZg23 Lage enkeerdgronden; lemig fijn zand	Opgehoogd of opgespolet
bEZ21 Hoge bruine enkeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	Algegraven
bEZ23 Hoge bruine enkeerdgronden; lemig fijn zand	
zEZ21 Hoge zwarte enkeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand	
zEZ23 Hoge zwarte enkeerdgronden; lemig fijn zand	

 Plangebied

BIJLAGE 7

Overzicht AHN

Bijlage 7: Reliëfkaart AHN 2

AM16270 Pastoor van
Haarenstraat - Mariaheide

Schaal 1:10.000

0 100 200 300 m

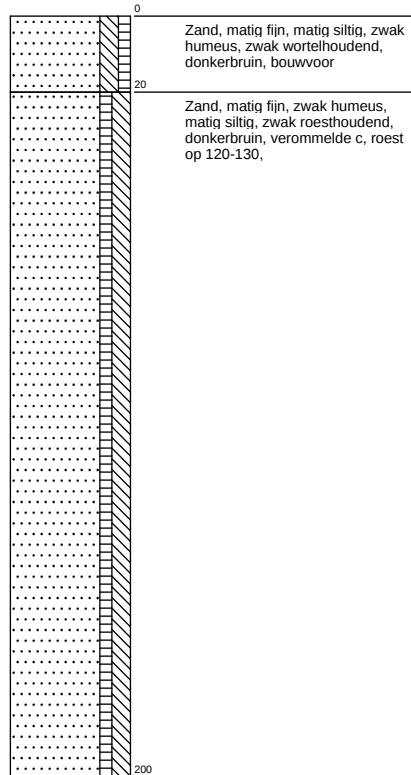
v1.0_04-09-2018_LvD

BIJLAGE 8

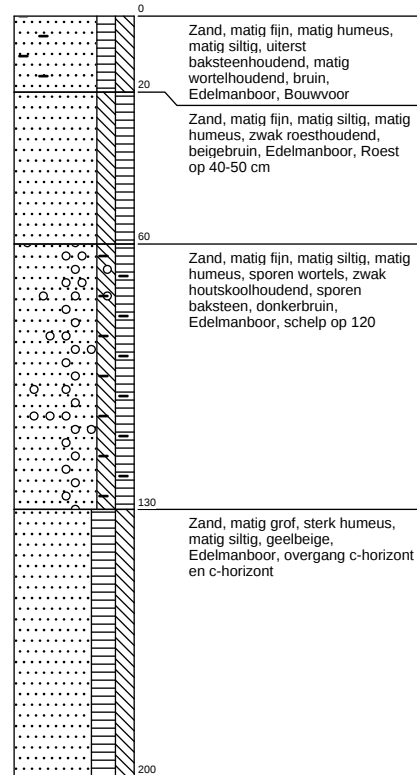
Boorprofielen

Boring: 1

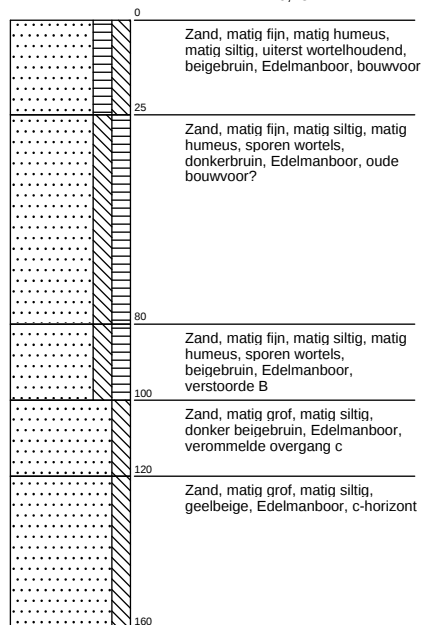
10,44 NAP

Boring: 2

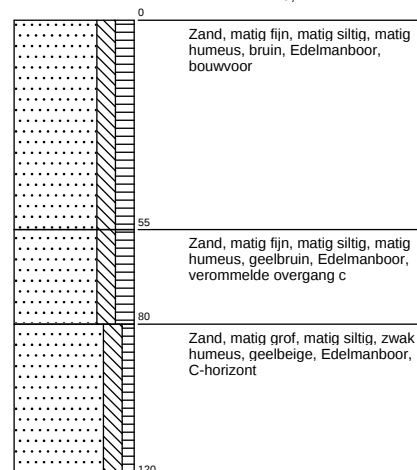
10,36 NAP

Boring: 3

10,25 NAP

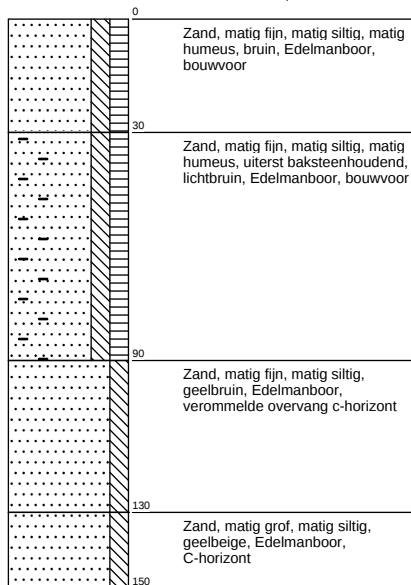
Boring: 4

10,1 NAP

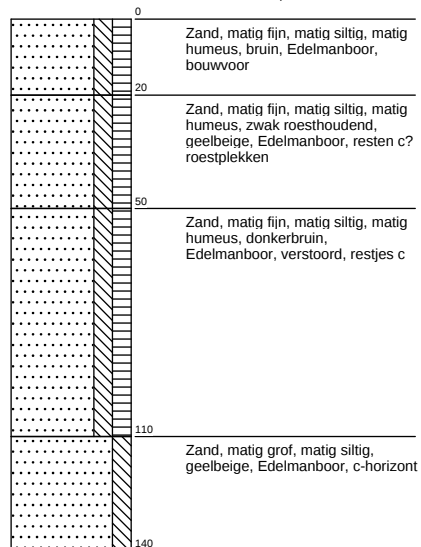

Boring: 5

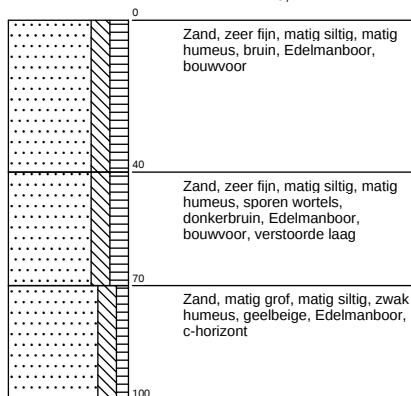
10,33 NAP

Boring: 6

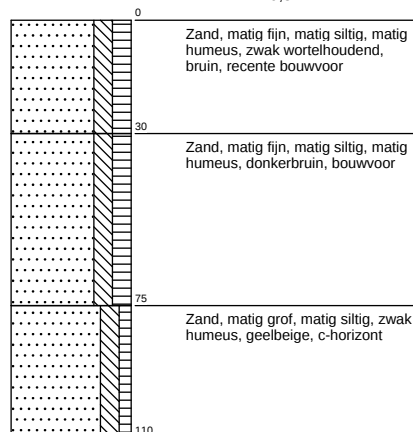
9,9 NAP

Boring: 7

10,11 NAP

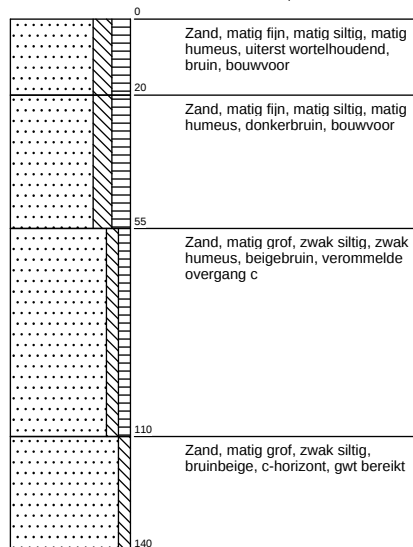
Boring: 8

9,8 NAP

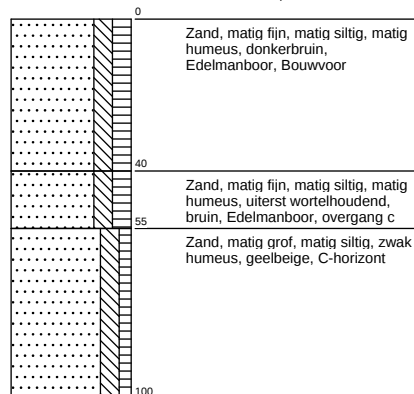

Boring: 9

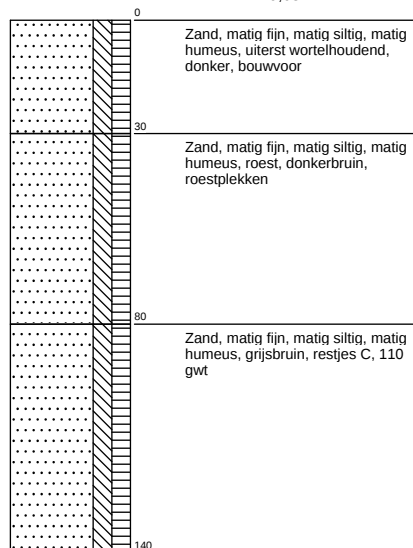
10,4 NAP

Boring: 10

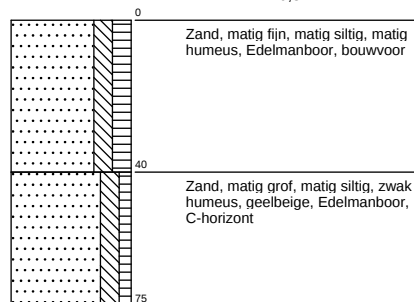
9,56 NAP

Boring: 11

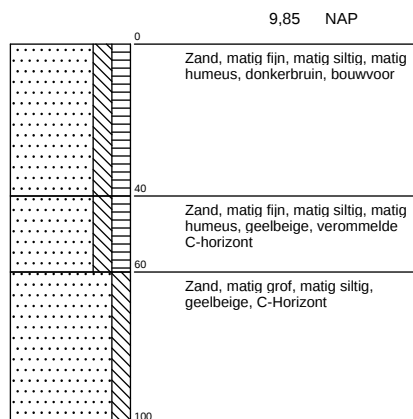
9,68 NAP

Boring: 12

10,32 NAP

Boring: 13

Boring: 14

